
This is the **published version** of the master thesis:

Mañas Bajo, Lorena; Grieria Llonch, Maria del Mar , dir. La gestió local dels enterraments islàmics en el context de ciutats mitjanes. Estudi de cas. 2023. (Màster Universitari en Política Social, Treball i Benestar)

This version is available at <https://ddd.uab.cat/record/283147>

under the terms of the license

Universitat Autònoma de Barcelona

FACULTAT DE CIÈNCIES POLÍTiques I DE SOCIOLOGIA

MÀSTER OFICIAL EN POLÍTICA SOCIAL, TREBALL I BENESTAR

CURS 2022-2023

La gestió local dels enterraments islàmics en el context de ciutats mitjanes

Estudi de cas

AUTORA: Lorena Mañas Bajo

TUTORA: Maria del Mar Grieria Llonch

AVALUADORA: Dafne Muntanyola Saura

Bellaterra (Cerdanyola del Vallès)
Data: 31/08/2023

Índex

1. Introducció.....	3
1.1. Presentació de la pregunta inicial de recerca.....	3
1.2. Objectius generals i específics	3
2. Marc teòric.....	4
2.1. L'estudi del fet religiós	4
2.2. La gestió de la diversitat religiosa.....	5
2.3. La mort i el ritual funerari islàmic.....	7
2.4. La gestió de la mort i el ritual islàmic a Catalunya	10
3. Model d'anàlisi	14
4. Metodologia	15
4.1. Informació empírica d'interès	15
4.2. Camp d'anàlisi, unitats d'informació i mètodes per a l'obtenció de la informació rellevant.....	16
4.3. Mètodes per a l'anàlisi de la informació obtinguda	18
5. Anàlisi dels resultats.....	19
5.1. Situació actual a Santa Maria l'Antiga.....	19
5.2. Principals reptes de la gestió local dels enterraments islàmics	25
5.3. Estratègies i alternatives de la comunitat islàmica	28
5.4. Acomodació social i convivència.....	32
6. Conclusions	35
6.1. Reflexions finals.....	35
6.2. Limitacions i oportunitats de recerca	35
7. Bibliografia	37
8. Annexos	41
8.1. Annex I. Marc legal i normatiu internacional	41
8.2. Annex II. Marc legal i normatiu estatal.....	43
8.3. Annex III. Marc legal i normatiu autonòmic.....	46
8.4. Annex IV. Quadre resum sobre pràctiques funeràries i peticions de les comunitats islàmiques.....	47

8.5.	Annex V. Quadre resum sobre les demandes que poden formular les comunitats islàmiques als cementiris segons el Reglament de policia sanitària mortuòria.....	48
8.6.	Annex VI. Dades de trasllats internacionals de les comunitats islàmiques a Catalunya 50	
8.7.	Annex VII. Operacionalització dels conceptes bàsics.....	51
8.8.	Annex VIII. La llibertat religiosa en el marc de la interculturalitat (2023). Oficina d'Afers Religiosos, Ajuntament de Barcelona	53
8.9.	Annex IX. Guió d'entrevista: persones expertes.....	66
8.10.	Annex X. Guió d'entrevista: personal de l'Ajuntament de Santa Maria l'Antiga...	70
8.11.	Annex XI. Guió d'entrevista: personal de la institució funerària.....	73
8.12.	Annex XII. Guió d'entrevista: població musulmana de Santa Maria l'Antiga	75
8.13.	Annex XIII. Model Consentiment Informat.....	79
8.14.	Annex XIV. Llibre de codis	82
8.15.	Annex XV. Marc legal i normatiu municipal i plànol del cementiri.....	83

1. Introducció

1.1. Presentació de la pregunta inicial de recerca

La llibertat religiosa és un dret fonamental recollit a l'Article 16 de la Constitució Espanyola i el dret a ser enterrat segons les pròpies conviccions està inclòs a totes les constitucions dels països europeus. Tanmateix, a la majoria de cementiris catalans no hi ha cabuda per a persones de confessions religioses diferents de la catòlica, impossibilitant exercir el dret a ser enterrats/des segons les pròpies conviccions.

Les diferents institucions despleguen estratègies per intentar donar resposta a les demandes de les diverses comunitats religioses del territori. Grans ciutats, com Barcelona, Madrid o Granada¹, han pogut desenvolupar estratègies per oferir solucions o alternatives a les diferents demandes de les comunitats islàmiques, siguin o no suficients. No obstant això, en ciutats mitjanes, la gestió de les demandes es pot complicar, per una banda, per falta de recursos, espais i/o suport supramunicipal i, per l'altra, per la capacitat de les comunitats islàmiques a exercir pressió necessària a l'administració. De la mateixa manera, la major part de la bibliografia existent sobre la gestió dels enterraments islàmics se centra en ciutats grans. És per aquest motiu que, en tant que les ciutats mitjanes presenten casuístiques diferents pel que fa a la gestió de la diversitat religiosa en l'àmbit funerari, s'ha decidit realitzar un estudi de cas sobre la gestió dels enterraments islàmics a la ciutat mitjana de Santa Maria l'Antiga².

Així doncs, amb intenció d'abordar la temàtica en qüestió, la pregunta d'investigació que es proposa és: *quins reptes emergeixen, i quines respostes s'ofereixen, a la demanda dels enterraments islàmics en el context de ciutats mitjanes?*

1.2. Objectius generals i específics

L'objectiu general d'aquesta investigació és **explorar com es gestionen els enterraments islàmics a ciutats mitjanes**. I, com a objectius específics, es pretén:

- Identificar els reptes que presenta la gestió local dels enterraments islàmics a ciutats mitjanes.
- Conèixer les demandes de la comunitat islàmica local sobre els enterraments islàmics.

¹ Per a més informació: Ahora Granada (2020), Granada Hoy (2009), Martínez, R., Fons C., Griera, M. M. (2016), Metrópoli (2021), Moreras, J. i Solé, A. (2014), Salguero, Ó. i Siguero, A. (2021).

² En el transcurs d'aquesta recerca, el municipi a què es fa referència serà identificat com a *Santa Maria l'Antiga* amb el propòsit de preservar el seu anonimat i confidencialitat. És important destacar que *Santa Maria l'Antiga* no és el nom real de cap municipi existent, sinó un terme fictici utilitzat amb fins de representació i confidencialitat en aquest estudi.

- Analitzar les estratègies que utilitza la comunitat islàmica local de ciutats mitjanes per a donar resposta a les mancances existents en matèria d'inhumacions.
- Estudiar les respostes generades per l'administració local a les demandes d'enterrament de la comunitat islàmica local.
- Examinar la normativa estatal, autonòmica i local vigent en matèria d'enterraments.
- Determinar si la presència d'un espai al cementiri municipal per a la comunitat islàmica local afavoreix l'acomodació social de les persones que professen aquesta religió.

2. Marc teòric

2.1. *L'estudi del fet religiós*

Tot i la rellevància de les creences i pràctiques religioses entre la població migrada, aquesta dimensió ha estat descuidada en la majoria de les investigacions de les ciències socials, les quals tendien a centrar-se en les dimensions econòmiques o polítiques.

« (...) se presuponía que en cuanto las personas inmigrantes se integraran en las sociedades europeas se impregnarían de esta atmósfera secular y sus adhesiones religiosas se debilitarían» (Berger, Davie y Fokas, 2008 a Martínez-Ariño et al., 2011: 102)

Segons les autores, un altre factor incident en l'escassa atenció inicial dels i les investigadors al fet religiós en l'estudi dels processos migratoris és que les expressions religioses de les primeres generacions de persones migrades van passar inadvertides per a la societat d'acollida, en tant que l'increment dels fluxos migratoris era percebut com quelcom temporal.

En definitiva, la religió va ocupar un paper marginal en l'estudi sobre les migracions fins la dècada dels noranta, quan comença a percebre's un creixent interès per l'estudi del fet religiós a Catalunya i a Europa, especialment pel que fa a les minories religioses, motivat pel qüestionament de la teoria de la secularització, la visibilització pública i l'interès polític vers el fet religiós (Griera, 2012). Segons l'autora, en l'estudi de les minories religioses es poden distingir tres grans focus que responen als orígens particulars de l'interès en la recerca: en primer lloc, l'antropòleg Joan Prat i el seu equip van esdevenir capdavanters en l'estudi dels nous moviments religiosos i la seva proposta d'aproximació al fet religiós va ser compartida per la majoria de les ciències socials. En segons lloc, de la mà del sociòleg Joan Estruch, s'inicia una nova línia de recerca dins l'ISOR (Investigacions en Sociologia de la Religió) focalitzada, també, en l'estudi de les minories religioses. En tercer lloc, autors com l'antropòleg Jordi Moreras han liderat la investigació a Catalunya sobre temes relacionats amb la immigració internacional, incorporant el fet religiós en observar la transcendència d'aquest en el procés migratori (Griera, 2012).

Abans de tancar aquest primer apartat, cal posar de manifest que *«l'estudi del fet religiós des de les ciències socials ja no és quelcom anecdòtic i marginal»* (Griera, 2012: 12), tot i que *«la*

preocupació gairebé unànime ha estat causada per diversos aspectes de la influència de l'islam» (Pascual de Sans et al., 2002: 121).

2.2. La gestió de la diversitat religiosa

2.2.1. Models de gestió i acomodació de la diversitat religiosa

La diversitat religiosa a Catalunya ha crescut de manera significativa en les últimes dècades, principalment per l'arribada de població d'altres països. Aquest increment ha generat nous reptes en termes de reconeixement i acomodació, i ha evidenciat l'existència d'una majoria que determina l'estructura social i normativa, i d'unes minories que s'hi han d'adaptar per tal de tenir cabuda a la societat (Vieyetz, 2023).

A escala europea, existeixen diferents models històrics de gestió i acomodació de la diversitat cultural i religiosa. Com recull Rafael Durán (2011), podem diferenciar:

- L'**assimilacionisme**, model que defensa la neutralitat estatal en el tractament de la diversitat cultural. Contràriament, l'Estat defensa els valors culturals de la comunitat hegemònica i autòctona, deixant en posició de vulnerabilitat a les minories ètniques, culturals i religioses les quals es veuen forçades a assimilar trets culturals de la cultura majoritària.
- El **multiculturalisme o comunitarisme**, que promou i defensa la cultura i el llenguatge propi de les persones migrades i altres grups ètnics, culturals i religiosos. Tanmateix, valora positivament la separació de les comunitats culturalment diferenciades.
- L'**interculturalitat**, que neix com a crítica al multiculturalisme³, és un model social d'integració que promou la compatibilització dels drets individuals amb les diferències culturals i, alhora, evitar la creació de «*bolsas identitarias impermeables entre sí*» (Vallespín, 2000: 84 a Durán, 2011: 1817), mitjançant el respecte, la participació, la representació, el diàleg i la convivència en l'espai públic.

Tot i que els tres models es plantegen en termes teòrics, tenen una adaptació pràctica als països receptors «*en forma de acciones políticas no institucionales, políticas públicas y sentencias judiciales, como la tienen en la cobertura informativa que los medios de comunicación hacen de determinados hechos que devienen noticia.*» (Durán, 2011: 1813).

³ «(...) una nación no puede verse como una colección de segmentos aislados, con ciudadanos a los que se les asignan lugares fijos en segmentos predeterminados» (Sen, 2007: 220)

2.2.2. Models de relació entre l'Església i l'Estat

Existeixen diferents perspectives per explicar les particularitats dels països europeus pel que fa a la gestió de la diversitat religiosa de cada país. La perspectiva institucionalista atribueix aquesta variabilitat a l'existència de diferents models de relació entre l'Església i l'Estat. En aquest sentit, les diferències entre les polítiques d'acomodació de la diversitat religiosa a França o Anglaterra —com a principals models històrics de gestió de la diversitat religiosa— són conseqüència directa de l'existència d'un model d'articulació històrica diferent entre l'Estat i l'Església a cada país (Astor i Grieria, 2016).

Tot i que alguns autors i autores consideren que parlar de l'existència d'un únic model nacional de gestió de la diversitat religiosa obvia la relativa autonomia dels diferents àmbits institucionals, que responen principalment a «*ideas, normas, valores y emociones que no se pueden reducir a un modelo nacional o ideología concreta*» (Bowen et al., 2013: 3 a Astor i Grieria, 2016: 251), l'estreta vinculació entre l'Estat i l'Església catòlica és un dels trets distintius de l'Estat Espanyol:

«La dialéctica Estado-Iglesia ha sido un problema constante en la historia de nuestro constitucionalismo, al punto de que el reconocimiento constitucional de la libertad religiosa y, por ende, el desarrollo y consolidación del sistema constitucional del Estado se ha visto condicionado por las vicisitudes de esa relación entre poderes» (Barrero, 2001: 131)

Durant l'edat mitjana, Espanya va estar dividida en nombroses regions amb diferents religions, i la llibertat religiosa va ser limitada. Amb l'arribada dels Reis Catòlics el 1492, però, es va establir la Inquisició i es va perseguir els no cristians, inclosos jueus i musulmans. Posteriorment, amb la Constitució de 1812, es va establir la llibertat de culte, però aquesta va ser limitada durant la dictadura de Primo de Rivera el 1923 i durant el règim franquista de 1936 a 1975. A partir de 1851, amb el Concordat entre l'Estat Espanyol i la Santa Seu, les relacions entre aquests dos poders s'han establert i regulat mitjançant acords concordataris els quals, entre 1976 i 1979, van adquirir el rang de tractat internacional. Efectivament, aquests acords han inspirat i modelat les relacions entre l'Estat i les confessions minoritàries (Barrero, 2001; Muñoz i Sala, 2004; Astor i Grieria, 2016), i van permetre la formalització de les vies institucionals a través de les quals les diferents confessions podien establir mecanismes de diàleg amb l'Estat, així com reclamar l'acomodació religiosa: l'any 1992 es van signar els acords de cooperació amb les comunitats evangèliques, jueves i musulmanes amb intenció de compensar el greuge històric de l'Estat cap a les minories religioses.

Tot i que, a grans trets, el contingut dels acords era semblant al signat amb l'Església catòlica, diferia en alguns aspectes com que aquests no tenien rang de tractat internacional, així com

tampoc es va crear cap reglament per al desplegament de noves estratègies, no es va destinar cap partida pressupostària per a la seva aplicació i no es va preveure la seva aplicació.

« (...) la voluntad de generalización del modelo concordatario forzó el establecimiento de un modelo de representación de las comunidades religiosas –evangélicas, judías y musulmanas– centralizado y jerárquico, que no tuvo en consideración la pluralidad interna de estas confesiones» (Astor i Grier, 2016: 254)

En definitiva, les polítiques relacionades amb la diversitat religiosa havien estat impulsades, principalment, amb objectius simbòlics. Tanmateix, a partir de finals dels noranta, la diversitat de minories religioses va augmentar significativament arran del creixement de la immigració internacional. Conseqüentment, les institucions governamentals es van veure amb l'obligació d'abordar nous reptes com la provisió i regulació de centres de culte, cementiris i altres institucions comunitàries (Astor i Grier, 2016). No obstant això, en aquest context, no existien línies estratègiques comunes entre els actors polítics pel que fa a les polítiques de gestió de la diversitat religiosa, sinó que:

«Se trataba, más bien, de una perspectiva de gestión basada en una lógica reactiva, de acciones impulsadas de forma aislada y sin un marco político-normativo compartido. Una política que, además, tenía un carácter casi exclusivamente local y se producía de forma desligada o autónoma respecto a la acción del Gobierno central» (Astor i Grier, 2016: 255)

2.3. La mort i el ritual funerari islàmic

L'Óscar Salguero i l'Alba Sigüero (2021) fan referència a *Ensayo sobre el don* de Marcel Mauss (1979) per justificar que, més que d'enterraments, hauríem de parlar de *qüestió funerària com a fet social total* que representa. En aquest sentit, per a Mauss, *fet social total* refereix a la forma en què, en actes de tipus institucional «se expresan a la vez y de golpe todo tipo de instituciones: las religiosas, jurídicas, morales (...) Hechos que ponen en juego a la totalidad de la sociedad y sus instituciones o a un vasto número de ellas» (Mauss, 1979 a Salguero i Sigüero, 2021: 111). En aquest sentit, els enterraments poden ser interpretats com a fets socials totals en tant que, en constituir accions humanes amb projecció col·lectiva, acullen un conjunt de pràctiques i qüestions estructurals: religioses, morals, jurídiques, institucionals, polítiques, etc. i, en conseqüència, ens hi podem apropar a la qüestió funerària des de qualsevol d'aquests àmbits de forma interrelacionada (Salguero i Sigüero, 2021).

Seguint aquesta línia, la Gloria García-Romeral (2011) exposa que els rituals funeraris són inseparables del context sociocultural i històric en el qual s'insereixen, així com de la concepció que els éssers humans es fan de la mort; i Estruch et al. (2007) deixen constància que la pertinença a l'islam no és una pertinença exclusivament religiosa:

« (...) el islam es una religión; pero no sólo una religión en el sentido moderno y occidental de la palabra, como una dimensión relativamente segregada del resto de los ámbitos de la vida social, económica y política. El islam es también una civilización, que engloba al mismo tiempo todos estos ámbitos: la frontera entre la «religión» y las otras esferas es muy tenue, a menudo imperceptible» (Estruch et al., 2007: 193)

Cal tenir en compte, però, que l'islam, avui en dia, és una religió molt diversa i, en conseqüència, hi ha maneres molt diferents de concebre'l. És per aquest motiu que és important no desvincular els textos de les pràctiques religioses en l'estudi de l'Islam, pràctiques a través de les quals es pot percebre, també, la diversitat de la fe islàmica (Solé, 2015; Estruch et al., 2007).

En definitiva, el ritual funerari islàmic està situat en la confluència entre la tradició religiosa i la tradició cultural (Moreras i Solé, 2014), juntament amb la doctrina religiosa (Solé, 2015). Ara bé, en termes generals, la fe islàmica concep la mort com un estat que marca el moment de transició cap a l'existència eterna, per la qual cosa la qüestió funerària islàmica esdevé un ritual de pas en termes d'Arnold Van Gennep (1909). Segons l'autor, els rituals de pas presenten una estructura en tres temps que tenen l'objectiu d'anunciar una nova posició social, crear una identitat nova i legitimar-la. Seguint aquest model, i la descripció de la seqüència ritual del funerari islàmic de l'estudi d'en Jordi Moreras i l'Ariadna Solé (2014), la qüestió funerària islàmica s'esquematitzaria de la següent manera:

Taula 1. Quadre resum de la seqüència del ritual funerari islàmic (Moreras i Solé, 2014) segons la separació temporal dels ritus de pas (Van Gennep, 1909).

Temps de separació del vell temps (Van Gennep, 1909)	Temps liminar (Van Gennep, 1909)			Temps d'agregació al nou temps (Van Gennep, 1909)
<i>Els darrers moments (Moreras i Solé, 2014)</i>	<i>El tractament del cos (Moreras i Solé, 2014)</i>			<i>Dol i remembrances (Moreras i Solé, 2014)</i>
	<i>Defunció</i>	<i>Purificació</i>	<i>Inhumació</i>	
- Agonia del moribund i consciència del seu proper pas a un altre món. - Acompanyament del moribund en el domicili per part dels familiars i coneguts (pràctica comuna entre dones, però no obligatori) - Es realitzen pregàries i cadascú pot dirigir paraules al moribund. - El moribund realitza el seu testament moral i material.	- Mentre el moribund està morint, pronuncia la <i>shahada</i> i es col·loca el seu cos vers la Meca. - Un cop ha mort, es pronuncia una <i>sura</i>. Se li tanquen els ulls i la boca i es cobreix el cos amb una tela blanca. - Està permès tocar o besar el cadàver. - Es satisfan els deutes pendents del difunt es fa saber la notícia de la defunció. - Repressió de les emocions per no destorbar el descans del difunt.	- El difunt s'està dirigint vers Al·là, es troba entre el món dels vius i el més enllà. - Una persona purificada realitza la neteja del difunt. - Aquesta persona li realitza l'ablució ritual i el cos esdevé sagrat. - Està permès visitar el cos, però no tocar-lo. - Es realitza la vetlla del difunt; els familiars i coneguts envolten el cos i llegeixen l'Alcorà.	- Abans de les 24 hores de la defunció. - Els homes familiars porten el cadàver al cementiri. - Es fa una oració fúnebre i es realitza l'enterrament. - La doctrina islàmica estableix que el cos ha de ser enterrat en contacte amb la terra i orientat a La Meca.	- Dol de 3 dies. - Als 40 dies, l'ànima del difunt torna per acomiadar-se definitivament. - A partir d'aquests 40 dies, les dones poden iniciar les visites al cementiri.
<i>Vell temps</i>				<i>Nou temps</i>

Font: Elaboració pròpia a partir de Moreras i Solé (2014) i Van Gennep (1909)

2.4. La gestió de la mort i el ritual islàmic a Catalunya

2.4.1. El marc legal i normatiu a l'Estat Espanyol i Catalunya

El conjunt de drets citats a la Declaració Universal de Drets Humans (1948) reconeix el dret a ser enterrat segons les pròpies conviccions, drets que van ser posteriorment ratificats a la Declaració sobre l'eliminació de totes les formes d'intolerància i de discriminació fundades en la religió o en les conviccions a l'Assemblea General de les Nacions Unides (1981) i a la Carta dels drets fonamentals de la Unió Europea (2000)⁴.

En l'àmbit espanyol, al primer apartat de la Constitució espanyola de 1978 es garanteix la llibertat ideològica, religiosa i de culte dels individus i les comunitats i, a través de la Llei Orgànica de llibertat religiosa del 5 de juliol de 1980, es va establir el marc legal en què es podia exercir aquest dret. Entre 1980 i 1990, es van incloure les comunitats històricament oprimides a Espanya, és a dir, les comunitats evangèliques, jueves i musulmanes, reconeixement que va permetre l'establiment d'acords de cooperació entre l'Estat i les diferents federacions de les minories religioses (Astor i Giera, 2016), com és el cas dels Acords de 1992, signat amb els representants de les federacions islàmiques, jueves i evangèliques, a través dels quals s'estableix el reconeixement jurídic i públic del pluralisme religiós⁵.

A Catalunya, l'Estatut d'Autonomia estableix la necessitat que els poder públics garanteixin la igualtat de totes les persones, també pel que fa a les creences religioses, així com els insta a vetllar pel respecte i la convivència social, cultural i religiosa⁶.

Recollint el que s'acaba d'esmentar, existeix un marc legal que pretén protegir i garantir la llibertat religiosa i la igualtat de drets de totes les persones, amb independència de la seva religió o creença. Tanmateix, la diversitat cultural i religiosa planteja nous reptes que topen amb la regulació pública (Morera i Solé, 2014), així com la capacitat del sistema burocràtic i la capacitat del mercat per assumir noves demandes (Solé, 2015). En aquest sentit, l'àmbit funerari és especialment sensible a aquesta diversitat, en tant que les creences religioses, els ritus i les significacions emergeixen intensament davant la mort de persones properes.

És necessari, doncs, conèixer el marc jurídic i normatiu existent en matèria funerària, en tant que és on es recullen les opcions per tractar els cadàvers, així com les obligacions de les administracions en aquesta matèria.

⁴ Vegeu Annex I.

⁵ Vegeu Annex II.

⁶ Vegeu Annex III.

Segons la Guia per al Respecte a la diversitat de creences als cementiris de Catalunya (2018) de la Direcció General d'Afers Religiosos de la Generalitat de Catalunya, el Reglament de policia sanitària mortuòria, aprovat pel Decret 2263/1974, de 20 de juliol, estableix en quines condicions es pot dur a terme la conducció i el trasllat de cadàvers, la conservació d'aquest, el seu possible destí final o quines característiques han de reunir els fèretres. La Generalitat de Catalunya, per la seva banda, va aprovar la Llei 2/1997, de 3 d'abril, sobre serveis funeraris, la qual té l'objectiu (1) de fixar l'abast de les competències dels poders locals en relació amb els serveis funeraris i (2) determinar les condicions mínimes que han de tenir les entitats prestadores de serveis funeraris, tot això reconeixent als usuaris el dret a rebre aquesta prestació en condicions de respecte a les conviccions religioses, filosòfiques o culturals. Finalment, l'article 66 del Decret 2/2003 estableix que els municipis tenen competències pròpies en matèria de cementiris i serveis funeraris.

A banda d'aquest marc legal, la Direcció General d'Afers Religiosos de la Generalitat de Catalunya ha elaborat algunes guies sobre el respecte a la diversitat religiosa en diferents àmbits, com és el funerari (Solé, 2015). Per una banda, la *Guia per al respecte a la diversitat de creences en l'àmbit funerari (2009)* s'adreça als i les professionals dels serveis funeraris amb la intenció de donar a conèixer les pràctiques funeràries i les creences presents a la nostra societat, així com oferir eines al personal a l'hora de gestionar la diversitat cultural i religiosa en l'àmbit de les empreses funeràries⁷. Per altra, la Guia per al respecte a la diversitat de creences als cementiris de Catalunya (2018) ofereix exemples de com s'han gestionat aquestes demandes i pretén orientar en relació amb les peticions de les diferents confessions presents a Catalunya, tenint en compte que la llibertat religiosa és un dret fonamental⁸.

2.4.2. Morir en context migratori: els enterraments islàmics a Catalunya

En paraules d'en Jordi Moreras i l'Ariadna Solé, «*Anàrquica i atzarosa, la mort és especialment inesperada en el trànsit migratori*» (Moreras i Solé, 2014: 19), en tant que és una variable no contemplada en el disseny dels projectes migratoris, i reverteix alguns dels ordres que s'impliquen en el binomi emigració-emigració:

«És una mort que incomoda a tothom, ja que es tracta d'una mort inclassificable (...), perquè interroga a tothom sobre la doble condició de l'home immigrant aquí i emigrat d'allà (Sayad, 2000 a Moreras i Solé, 2014: 19).

Segons l'antropòloga Ariadna Solé (2015: 154), es poden classificar en tres la diferent casuística dels enterraments musulmans a Catalunya:

⁷ Vegeu Annex. IV.

⁸ Vegeu Annex V.

- **Fosses comunes.** Va ser un procediment freqüent al llarg de la dècada dels setanta i vuitanta, especialment per als casos en què ni la família ni la comunitat podien afrontar les despeses de la repatriació del cos.
- **Enterraments privats, individualitzats o concessions familiars.** Són casos excepcionals i, generalment, amb un cost econòmic molt elevat. Tanmateix, permet inhumar un difunt musulmà a terra, en un espai aïllat de la resta i amb el cos orientat a la Meca.
- **Parcel·les específiques.** Són espais reservats als cementiris municipals per a la inhumació de persones musulmanes. Actualment, segons les dades proporcionades per la Direcció General d'Afers Religiosos, consten les següents parcel·les islàmiques a Catalunya: Barcelona (Collserola), Manresa, Terrassa, Calonge, Sant Feliu de Guíxols, Santa Coloma de Farners, Reus, Mataró, Roques Blanques (el Papiol), Palafrugell, Olot, Tortosa i Sant Joan de les Abadesses.

En general, però, *«la repatriación del cadáver es la opción preferente de muchos colectivos inmigrados»* (Tarrés et al., 2012: 9) que suposa un trànsit invers, convertint el fenomen de repatriació en un element més de les relacions transnacionals (Lestage, 2008 a Tarrés et al., 2012). Segons les dades de la Policia sanitària mortuòria i de l'Agència de Salut Pública de Catalunya, l'any 2021 es van realitzar un total de 382 trasllats internacionals, especialment de persones procedents del Marroc⁹.

Si bé s'acostuma a interpretar la repatriació a conseqüència de la dificultat d'encaixar els espais, temps i rituals que envolten la mort al context social en el qual es produeix la defunció, així com a una pràctica d'evitació de ser enterrat de forma no adequada segons els propis preceptes, *«atribuir la razón de esta repatriación mayoritaria al hecho de que no existen suficientes parcelas reservadas en cementerios municipales, es tan poco plausible como sugerir —al contrario— que si hubieran estas reservar se revertiría la repatriación»* (Tarrés et al., 2012; 10). En aquest sentit, és necessari tenir en compte que *«La mort esdevé un moment identitari molt fort i, per aquest motiu, representa una interrogació sobre els orígens del difunt i la seva fidelitat envers aquests»* (Moreras i Solé, 2014; 21). La mort és, també, la darrera oportunitat d'evidenciar la seva pertinença i vinculació a la història familiar i la terra on es va néixer. De fet, *«es la atracción por una tierra nunca olvidada la que parece prevalecer en las decisiones que llevan a la repatriación, por encima de la fidelidad a las prescripciones religiosas»* (Tarrés et al., 2012; 11). En aquest sentit, per a Chaïb (2000), referenciat a Tarrés et al. (2012), la mort és una possibilitat per a la reparació genealògica i de reapropiació del propi itinerari biogràfic.

⁹ Vegeu Annex VI.

Així doncs, multiplicitat de factors i compromisos intervenen en la definició de les raons que justifiquen la decisió d'enterrar-se en context migratori —en aquest cas, Catalunya— o al país d'origen:

Taula 2. Quadre resum dels arguments per al repatriament o inhumació.

País d'origen	País d'emigració
Principi de continuïtat, ordre genealògic	Principi de ruptura, ordre de no-filiació
Aplicació dels rituals islàmics per defecte	Aplicació negociada dels rituals
Transgredir el principi d'inhumar-se allà on es produeix la defunció	Fidelitat al principi d'inhumar-se allà on es produeix la defunció
Inhumar-se en territori musulmà	Inhumar-se en territori no musulmà
Inhumar-se al lloc de naixement	Inhumar-se lluny del lloc de naixement
Trobar-se a prop dels familiars	Romandre lluny del nucli familiar
Inhumar-se juntament amb altres familiars	Inhumar-se entre estranys
Mantenir-se en el record familiar	Caure a l'oblit
Tombes sense cost econòmic i a perpetuïtat	Tombes amb cost econòmic de manteniment i sense perpetuïtat garantida
Manteniment dels vincles comunitaris	Desactivació dels vincles comunitaris
Cost econòmic de la repatriació	Estalvi del cost econòmic de repatriació

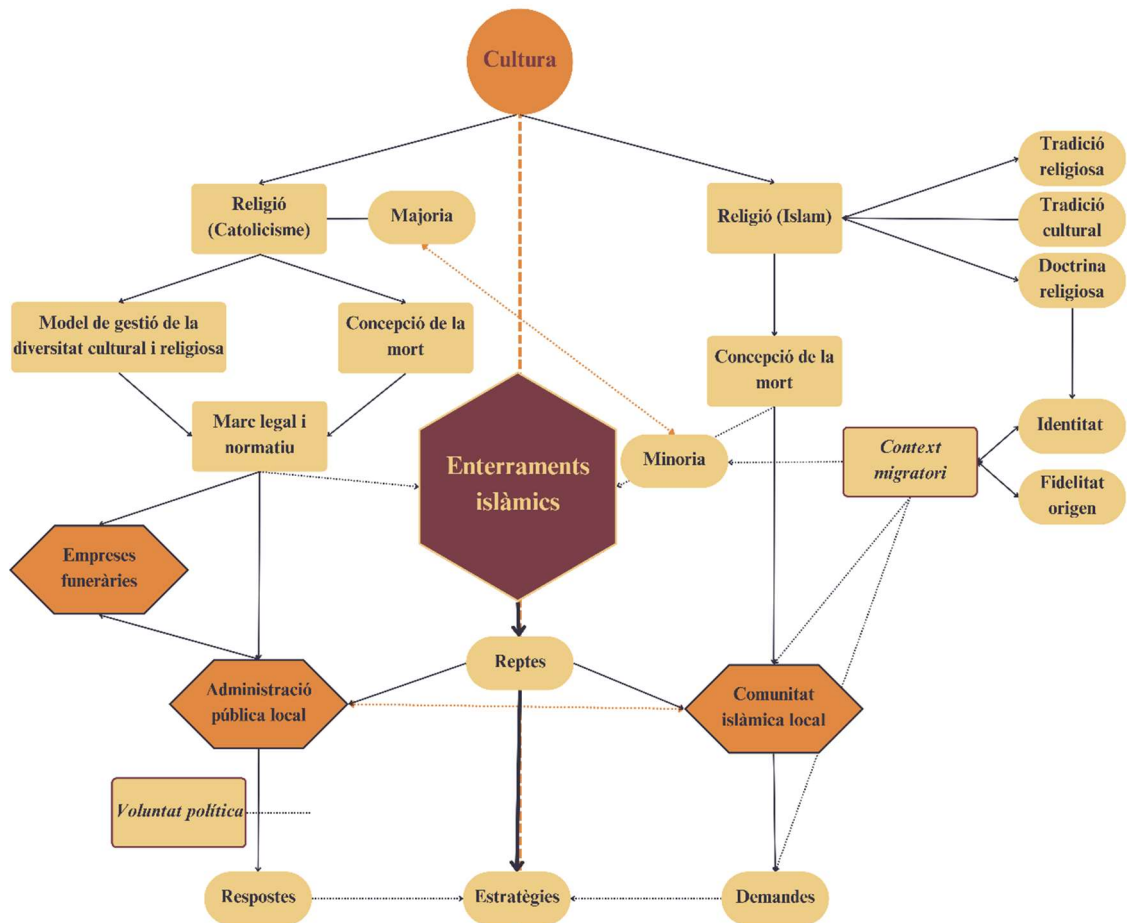
Font: Tarrés et al., 2012: 11-12

Finalment, és necessari fer palès que «*Satisfereix el darrer desig d'una persona que mor és un acte de justícia i de dignitat. Però, en context migratori, aquest fet també s'expressa en termes de responsabilitat comunitària*» (Moreras i Solé, 2014: 24). Si bé els preceptes de cura del difunt, en context migratori, prenen una dimensió significativa, aquests es veuen condicionats per (1) la manca de recursos i estructures a disposició de les comunitats islàmiques i (2) la negociació que cal establir per garantir les atencions al difunt. Així, la *umma* esdevé un afer de creença, no només religiosa, sinó de pertinença respecte al país d'on es va marxar, de la mateixa manera que abordar la responsabilitat comunitària davant la mort d'un dels membres s'entén com una *bona mort*¹⁰ (Sayad, 2000; Moreras i Solé, 2014).

¹⁰ «Aquella que s'acompleix d'acord amb les normes previstes per la tradició (...) que també són les que regulen la vida dels membres d'una comunitat» (Thomas, 1985 a Moreras i Solé, 2014: 24)

3. Model d'anàlisi

A continuació, per tal d'atorgar-li sentit i facilitar l'entesa de la pregunta d'investigació, es procedirà a la presentació de la casuística de la gestió local dels enterraments islàmics a ciutats mitjanes, d'acord amb la pregunta d'investigació i els conceptes bàsics de la recerca¹¹.

¹¹ Vegeu Annex VII.

A **escala macro**, la cultura condiona i s'alimenta de la religió, tant en el catolicisme com en l'islam. Tenint en compte que, a Catalunya, es dona una relació majoria-minoria, el catolicisme, com a religió majoritària en el context català, té una influència tant en la gestió de la diversitat i religiosa com en la concepció de la mort, elements que acaben determinant el marc legal i normatiu. Així, l'administració pública local es troba determinada, per una banda, per aquest marc de referència cultural, històric i legal i, per l'altra banda, pels recursos i serveis que ofereixen les institucions funeràries, també condicionades per aquest marc de referència. En relació amb això, és la voluntat política la que pot permetre certa flexibilitat a l'estructura legal i normativa en matèria d'inhumacions. De la mateixa manera, la religió islàmica determina la concepció de la mort i, tot i que en situació de minoria, incideix particularment en les persones migrades que professen la religió islàmica i la construcció de la seva identitat i la fidelitat a l'origen, que dependrà de l'entramat entre tradició religiosa, tradició cultural i doctrina i, finalment, es materialitzarà de manera significativa en els membres de la comunitat islàmica local.

Aquests dos marcs de referència diferenciats, conformen una **escala meso**, és a dir, un seguit de reptes originats per la confluència d'aquestes dues religions i el diàleg intercultural, que determinen i condicionen les respostes de l'administració pública i les demandes específiques de la comunitat islàmica pel que fa als enterraments islàmics. Finalment, a **escala micro**, se situen les estratègies que aquests dos contextos socioculturals i històrics particulars, i els agents que s'insereixen en ells, generen dins les possibilitats existents.

Així, aquesta investigació se centra, especialment, en conèixer la casuística d'aquestes dues últimes dimensions, és a dir, els reptes que sorgeixen i les respostes i estratègies que es generen en termes d'enterraments islàmics a Santa Maria l'Antiga.

4. Metodologia

4.1. Informació empírica d'interès

En tant que aquesta investigació té un enfocament qualitatiu, s'ha buscat obtenir una descripció detallada sobre els enterraments islàmics a Santa Maria l'Antiga, explorant com es gestionen, tant per part de l'administració pública i les institucions funeràries municipals com de les comunitats islàmiques locals.

Per aquest motiu, s'ha cercat, per una banda, informació directament vinculada a la hipòtesi, com per exemple els actius i recursos que mobilitza l'enterrament d'un veí o veïna musulmà/na del municipi que vol ser enterrat/da segons aquests preceptes. També, s'ha tingut en compte la informació contextual relativa a les unitats d'informació, elaborant una anàlisi de les dades secundàries supramunicipals —legislació i normativa estatal i autonòmica en matèria d'enterraments—, dades secundàries internes provinents de l'Ajuntament o recursos locals

—memòries i altres dades o indicadors, així com la normativa municipal del cementiri— i investigacions i estudis acadèmics, amb la intenció d'entendre el marc global en el qual s'insereix la problemàtica i les diferents perspectives que han abordat el tema en qüestió.

Finalment, s'ha recollit informació obtinguda pels diferents actors i agents clau, tals com l'administració pública local, els representants i membres de les comunitats islàmiques de Santa Maria l'Antiga, el punt de vista de persones expertes en la matèria i la institució funerària local.

4.2. Camp d'anàlisi, unitats d'informació i mètodes per a l'obtenció de la informació rellevant

S'ha decidit realitzar un **estudi de cas** dels enterraments islàmics al municipi de Santa Maria l'Antiga a través dels principals agents implicats en la gestió dels enterraments islàmics a la localitat¹². Si bé es pretén analitzar l'actualitat, és necessari tenir en compte la trajectòria d'aquestes demandes i les respostes que s'han ofert, per tal de tenir una perspectiva holística i acurada de la realitat actual.

És per aquest motiu que el disseny metodològic d'aquesta investigació s'ha planificat de forma que el treball de camp es portés a terme en 4 fases:

4.2.1. Fase 1

La primera part del treball de camp ha estat un procés de familiarització amb la temàtica de recerca, tant per al posicionament de la investigadora en el camp com per a l'obtenció d'informació.

Per tal d'obtenir una primera aproximació a l'objecte d'estudi, es va assistir a les jornades *La llibertat religiosa en el marc de la interculturalitat*, organitzades per l'Oficina d'Afers Religiosos de Barcelona els dies 28 de febrer, 1 i 2 de març de 2023 a Barcelona¹³.

Quant a mètodes d'obtenció i anàlisi de la informació rellevant, s'ha fet una revisió de dades secundàries municipals i supramunicipals, per tal de determinar el marc legal i normatiu en el qual s'emmarca la problemàtica, així com obtenir algunes dades municipals sobre la situació de les inhumacions islàmiques.

¹² Els resultats són una sistematització de les aportacions realitzades per les persones entrevistades, és a dir, una organització temàtica dels discursos significatius expressats a les entrevistes. Per aquest motiu, s'han fet ús d'agrupacions genèriques (Persones expertes, Ajuntament de Santa Maria l'Antiga, Comunitat Islàmica, Funerària) amb el propòsit d'exemplificar conceptes, situacions, valoracions i percepcions sense relacionar-les amb cap de les persones entrevistades. D'aquesta manera, es pretén protegir i garantir el dret a la privadesa de totes les persones que han participat en l'estudi.

¹³ Vegeu Annex VIII.

En paral·lel, s'han dut a terme dues entrevistes exploratòries a persones expertes¹⁴ en comunitats islàmiques i enterraments¹⁵. Aquestes entrevistes han estat dissenyades com a entrevistes semiestructurades individuals presencials, amb l'objectiu d'obtenir una primera familiarització i una mirada àmplia de la problemàtica. Cal esmentar la importància d'articular la perspectiva antropològica i la sociològica en aquesta investigació. Per aquest motiu, un dels criteris per a la selecció de les persones expertes ha estat la disciplina acadèmica. Un altre criteri ha estat el coneixement de les comunitats islàmiques i els rituals funeraris islàmics. Finalment, s'ha tingut en compte la capacitat d'assolir una visió panoràmica de la problemàtica i, per aquest motiu, s'ha optat per persones que treballen a institucions públiques supramunicipals —Oficina d'Afers Religiosos de l'Ajuntament de Barcelona i Direcció d'Afers Religiosos de la Generalitat de Catalunya— i que poden obtenir una visió general de la casuística i les problemàtiques existents a diferents contextos.

4.2.2. Fase 2

La segona fase del treball de camp es basa en dues entrevistes qualitatives semiestructurades individuals, simultànies en temps i espai, al personal de l'administració pública municipal, és a dir, l'Ajuntament de Santa Maria l'Antiga¹⁶. La selecció de les persones entrevistades s'ha fet seguint els següents criteris: que treballin i estiguin en contacte directe amb la comunitat islàmica; que tinguin coneixement sobre els enterraments islàmics al municipi i que tinguin posicions de poder i càrrecs diferents dins l'Ajuntament de Santa Maria l'Antiga (càrrec polític i càrrec tècnic). Les persones entrevistades en aquesta fase han permès, a través de l'estratègia de bola de neu, contactar amb les persones de la següent fase.

4.2.3. Fase 3

Finalment, la darrera part del treball de camp està constituïda per entrevistes qualitatives semiestructurades individuals, per una banda, al personal de la institució funerària que dona servei al municipi¹⁷ i, per l'altra banda, a població musulmana de Santa Maria l'Antiga¹⁸.

En primer lloc, s'ha entrevistat a la persona encarregada de personal i serveis de l'empresa que gestiona el cementiri i el tanatori de la localitat, com a actor implicat en la problemàtica, així com

¹⁴ És necessari aclarir que totes les persones entrevistades disposen d'expertesa en algun dels àmbits estudiats i, per tant, cap coneixement és percebut per sobre de l'altre. En aquest sentit, s'ha denominat a les persones amb formació acadèmica i experiència laboral en temes de gestió de la diversitat religiosa i cultural, especialment relacionada amb les inhumacions i les comunitats islàmiques, com a persones expertes, però això no significa que la informació obtinguda per part dels altres agents clau sigui menys valuosa i menys «experta».

¹⁵ Vegeu Annex IX.

¹⁶ Vegeu Annex X.

¹⁷ Vegeu Annex XI.

¹⁸ Vegeu Annex XII.

per conèixer el paper de la institució en les defuncions de persones que professen la religió islàmica.

En segon lloc, s'han realitzat dos entrevistes qualitatives semiestructurades individuals a persones musulmanes residents a Santa Maria l'Antiga. Per tal d'obtenir una visió global dels reptes i les estratègies de la comunitat islàmica del municipi, les entrevistes s'han dut a terme al president de la Comunitat Islàmica local, així com al representant de les persones subsaharianes que formen part de la comunitat, tots dos membres de la junta de l'entitat. Un altre eix vertebrador d'aquesta investigació és reconèixer i visibilitat la diversitat cultural existent dins de la comunitat musulmana de Santa Maria l'Antiga, a fi d'evitar idees homogeneïtzadores sobre les persones que professen l'Islam.

Finalment, és necessari esmentar que, en inici, es pretenia tancar el treball de camp amb una observació directa no participant del cementiri municipal per tal d'observar l'espai reservat per al projecte de creació d'uns nínxols soterrats destinat a persones d'altres confessions religioses. Tanmateix, s'ha descartat l'observació del disseny metodològic perquè encara no han iniciat les obres. En substitució, s'ha obtingut el Pla Director del Cementiri de l'Ajuntament de Santa Maria l'Antiga de setembre de 2021, on s'incorporen els plànols i la informació necessària sobre el projecte de creació dels nínxols soterrats.

4.2.4.Fase 4

Aquesta darrera fase és la de retorn. En aquest sentit, un cop finalitzada, defensada i avaluada la recerca, es farà arribar a totes aquelles persones que han participat, d'alguna manera, en ella¹⁹.

Abans de fer-ho, i per tal de garantir el dret i la privacitat de les persones entrevistades, s'anonimitzarà tota la informació que pugui ser identificada. És necessari esclarir que l'estudi compta amb citacions literals, però aquestes no es vincularan, directament, a les persones participants, com s'ha explicat amb anterioritat. A més, es disposa de l'autorització signada i verbal per part de totes les persones entrevistades²⁰.

4.3. Mètodes per a l'anàlisi de la informació obtinguda

L'objectiu d'aquest treball és recollir què es diu —normativa, legislació, protocols, etc.—i com es diu —prejudicis, estereotips, desigualtat, etc.—, articulant «*texto, discurso y contexto*» (Verd i Lozares, 2016: 293-335). En aquest sentit, doncs, l'anàlisi està centrada en els casos, l'univers

¹⁹ Es considera que proporcionar un retorn de la investigació a les persones participants és fonamental, en tant que reconeix i valora la contribució de les persones que han participat en l'estudi, així com proporciona una comprensió més profunda de com la seva informació ha estat interpretada i utilitzada.

²⁰ Vegeu Annex XIII.

en el qual s'insereixen i l'articulació entre els diferents actors. Per tal de fer-ho, s'han seguit els següents mètodes per a l'anàlisi de la informació obtinguda:

- Transcripció i resum estratègic de les entrevistes realitzades.
- Categorització temàtica de la informació obtinguda a les entrevistes realitzades.
- Codificació inicial inductiva de la transcripció de les entrevistes realitzades (la creació dels codis es durà a terme amb anterioritat a la codificació, tot i que els codis podran patir modificacions en funció de la informació obtinguda a les entrevistes per tal de realitzar una anàlisi més acurada)²¹.
- Anàlisi comparativa de la informació obtinguda a través de les entrevistes, juntament amb les dades extretes de la revisió documental.

En definitiva, estem parlant d'un mètode d'anàlisi de continguts qualitatiu temàtic, en tant que les categories o codis d'anàlisi s'originaran a partir del coneixement teòric existent, però es veuran modificades, en cas de ser necessari, per la informació extreta de les entrevistes.

5. Anàlisi dels resultats

Al següent capítol s'exposen les dades recollides a través de les entrevistes realitzades. Aquestes, s'han organitzat d'acord amb la pregunta d'investigació i els objectius generals i específics exposats a l'inici de la investigació.

5.1. Situació actual a Santa Maria l'Antiga

No es disposen de registres pel que fa a la població musulmana present al territori. Les úniques dades disponibles tenen a veure amb el nombre de persones que arriben al municipi procedent de països de majoria islàmica. En aquest sentit, les dades d'Idescat per al 2022 mostren que, al municipi, viuen 3.427 persones nascudes a l'estranger (fora d'Espanya), xifra que representa el 13,22% de la població. A més, *l'Informe demogràfic de Santa Maria l'Antiga* (2021) exposa que la segona nacionalitat majoritària al municipi és la marroquina (632 persones; 2,4% respecte del total), país de majoria islàmica²².

Pel que fa a les institucions islàmiques del municipi, Santa Maria l'Antiga compta amb la Comunitat Islàmica, que disposa d'una Mesquita que aglutina gran part de les persones

²¹ Vegeu Annex XIV.

²² Aquestes dades no mostren la realitat existent en tant que, per una banda, donen per fet que totes les persones provinents de països de majoria islàmica professen aquesta religió, obviant la diversitat religiosa existent i, per una altra banda, no donen informació sobre les persones en situació administrativa irregular, les persones nascudes al municipi que s'han convertit a l'islam o els i les descendents de persones que provenen de països de majoria islàmica, nascudes a la localitat, autonomia o estat.

musulmanes del municipi provinents de diversos orígens: segons el president de la Comunitat, actualment són més de 2.000 persones.

Finalment, el municipi disposa d'un tanatori i un cementiri, la cessió dels quals es va atorgar l'any 2004 a l'actual Funerària.

5.1.1. Gestió actual dels enterraments islàmics a Santa Maria l'Antiga

Tot i que aquesta investigació es troba centrada, especialment, en la inhumació de les persones musulmanes, els enterraments islàmics transcendeixen el simple enterrament del cos. Per aquest motiu, a través de les entrevistes realitzades s'ha recollit la realitat actual del municipi pel que fa al *tractament del cos* (defunció, purificació i inhumació) en tant que són les fases que més difereixen ritualment i simbòlicament de la tradició catòlica en la qual se situa la problemàtica.

En aquest sentit, la mort, a l'islam, no es verbalitza en tant que està en mans de Déu. És per això que les persones musulmanes, a través de les pregàries, les tradicions i l'ajuda a la comunitat es preparen diàriament per al final. Per aquest motiu, quan es produeix una **defunció**, l'acompanyament al difunt i la família és essencial tant per la persona que mor —es considera que el cos encara percep i pateix— com per a la comunitat —en tant que obligació social. És en aquest moment que la xarxa comunitària es desplega per tal de garantir la bona mort de la persona.

«**Sin pagos, sin dinero, sin nada.** Todo esto lo hacemos porque el Islam nos hace hacerlo todo, **a cualquier persona**» (Entrevista Comunitat Islàmica 1, 2023)

Una de les parts més importants del ritual funerari islàmic és el **rentat del cos o purificació**, en tant que constitueix un element religiós i social. Quan una persona musulmana mor, la família o la comunitat contacta amb la funerària de referència per tal d'iniciar la gestió de la mort, seguint les voluntats de la família o de la persona difunta, en cas que ho deixés indicat. El rentat ritual és dut a terme per un familiar, una persona de la mateixa comunitat o professionals vinculats a les comunitats (ha de ser del mateix sexe que la persona difunta). Aquesta fase ritual s'acostuma a fer al domicili de la persona o a l'Hospital on es trobés en el moment de la mort i, des de 2019, es pot realitzar també al tanatori municipal.

Un cop l'acondicionament sanitari i ritual s'ha dut a terme, es procedeix a la cerimònia o pregària col·lectiva, en la qual participen l'Imam (oficiant la cerimònia), els homes i les dones de la comunitat. Segons els membres de la comunitat islàmica, aquesta s'hauria de fer a la Mesquita del poble, però en tant que és massa petita per a encabir a totes les persones de la comunitat i altres que hi puguin assistir, actualment s'acostuma a realitzar al mateix tanatori o al poliesportiu del municipi, a cessió de l'Ajuntament.

Finalment, la part més problemàtica del ritual funerari islàmic a Santa Maria l'Antiga és la **inhumació** del cos. Santa Maria l'Antiga disposa d'un cementiri municipal conformat únicament

per blocs de nínxols. No hi ha tombes o altres edificacions funeràries. Tenint en compte els preceptes dels enterraments islàmics, les persones del municipi que professen la religió no tenen cabuda al cementiri.

5.1.2. Principals demandes de la comunitat islàmica local

Les persones entrevistades coincideixen en el fet que l'element principal per tal de centrar el debat sobre els enterraments islàmics és la pandèmia provocada per la COVID-19.

Abans de la pandèmia, era essencialment una la demanda de la comunitat islàmica de Santa Maria l'Antiga (i d'arreu de Catalunya) pel que fa als enterraments islàmics: la construcció d'un cementiri islàmic. En aquest sentit, s'havien iniciat algunes peticions per a la creació de parcel·les islàmiques dins el cementiri municipal, però aquestes tenien un componen retòric i polític més que la voluntat de les persones a ser enterrades al cementiri municipal. Així, fins al moment, les persones musulmanes, majoritàriament, eren repatriades als seus països d'origen. No obstant això, amb la pandèmia i el consegüent tancament de fronteres, la repatriació va ser impossible i la necessitat d'enterrar-se va esdevenir real.

«En el moment en què la gent **no es va poder repatriar**, tenir el **cementiri** aquí és una **necessitat real**» (Entrevista persones expertes 1, 2023)

D'aquesta manera, la pandèmia va suposar un punt d'inflexió per a les demandes de la comunitat islàmica en matèria d'enterraments: la lluita per a la possibilitat de construir un cementiri islàmic va continuar i la demanda històricament *retòrica i política*²³ de construir una parcel·la islàmica es va tornar una necessitat real.

La situació de pandèmia va evidenciar, també, la realitat de totes aquelles persones que, tot i tenir la possibilitat, no volien ser repatriades, com són, principalment, els fills i filles de les persones migrades que professen l'islam.

«(...) esto eran las **generaciones que habían llegado de alguna otra patria**. Hay muchos que ya han nacido aquí, estamos hablando de segundas y terceras generaciones, que su patria es España. Con lo cual, **la repatriación no tiene sentido**» (Entrevista Ajuntament de Santa Maria l'Antiga 1, 2023)

És per aquest motiu que la comunitat islàmica del municipi va continuar les negociacions, conjuntament amb les comunitats d'altres municipis, per a la construcció d'un cementiri islàmic

²³ A les entrevistes amb els treballadors i treballadores de l'administració autonòmica (Direcció General d'Afers Religiosos) i local (Ajuntament de Santa Maria l'Antiga), es posa de manifest que la petició de la comunitat musulmana de construir una parcel·la islàmica dins el cementiri municipal tenia un caràcter retòric i polític en tant que les persones musulmanes, tot i demanar poder ser enterrades al cementiri municipal, preferien ser repatriades. Així, suposava una adquisició de drets de ciutadania més que una necessitat real d'enterrar-se.

a escala comarcal i va iniciar les negociacions amb l'Ajuntament de Santa Maria l'Antiga per a possibilitar l'enterrament de les persones musulmanes al cementiri municipal.

Ambdues peticions tenen dos requisits primordials: el primer, **l'enterrament sota terra** (idealment, en tombes individuals); el segon, la possibilitat de **perpetuïtat**. En relació amb el segon requisit, és necessari esclarir que la possibilitat de les tombes a perpetuïtat és indispensable per a les persones musulmanes, en primer lloc, perquè l'exhumació del cos està prohibida a l'Islam i, en segon lloc, perquè és important, per a les persones musulmanes, saber on són, conèixer i reconèixer *els seus morts* (els avantpassats). Una de les principals preocupacions de les persones musulmanes en aquest sentit és que els seus fills i filles se sentin obligades a enterrar-se allà on no són reconeguts/des i, per tant, on no els/les recordaran.

« ¿Quién tiene ahí? Cuatro yayos, nada más. Si se muere, te da pena para llevarla (...) A mí, me pueden llevar a mi cadáver, pero... Si a mi hijo o a mi hija se los llevan ahí, eso es **angustia**, porque... **Tiene familia aquí**, se llevan el cadáver ahí, se entierran ahí (...) Luego se van a ir y **le preguntan al pueblo dónde está la tumba de mi hermano o mi tío. Nadie lo conoce**» (Entrevista Comunitat Islàmica 2, 2023)

Finalment, és necessari esmentar que no totes les persones de la comunitat opinen el mateix en relació amb aquestes dues peticions. A les entrevistes s'exposen dos dels motius principals que fan divergir els membres de la comunitat per a preferir-ne l'una o l'altra. El primer motiu rau en les diferències generacionals. Es posa de manifest que les persones més joves de la comunitat, tot i voler continuar lluitant per un cementiri islàmic independent, consideren favorable la creació d'una parcel·la islàmica al cementiri municipal i, fins i tot, considerarien enterrar-se en ella. El segon motiu té a veure amb la identitat cultural i religiosa. Hi ha una part que considera necessari prioritzar la segregació a l'hora d'enterrar-se per tal de mantenir la identitat cultural i religiosa i, per aquest motiu, consideren el cementiri islàmic l'única opció viable.

«Nosotros sabemos que a **gente les interesa enterrarse aquí en el pueblo**» (Entrevista personal, Comunitat Islàmica 1, 2023) / «Volen continuar **mantenint la segregació**, perquè per ells és una excusa per no perdre la seva **identitat**, per **mantenir la diferenciació**. Al final, no cal oblidar que l'islam, en una part de la seva interpretació, també construeix la identitat per **oposició al cristianisme** i acabar enterrat en el mateix composant vol dir **renunciar simbòlicament** a moltes coses» (Entrevista Ajuntament de Santa Maria l'Antiga 2, 2023).

5.1.3. Respostes a les demandes de la comunitat islàmica local

Davant les demandes exposades anteriorment, l'Ajuntament ha proporcionat un seguit de respostes o explicacions que també han condicionat la gestió actual dels enterraments islàmics al municipi.

Tot i que a les entrevistes es posa de manifest que l'administració pública ha estat molt de temps en la inacció, excusant-se en la repatriació de les persones musulmanes, amb l'arribada de la pandèmia han reparat en la necessitat d'atorgar espais per a possibilitat d'enterrament de tota la ciutadania.

«Cuando nos hemos puesto en tema pandemia, ha sido cuando todos los ayuntamientos hemos dicho: ¡Ey! Tenemos una **comunidad que no está cubierta**, que hemos ido campeando lo mejor que podíamos... sí que es verdad que la **excusa que tenemos todos los ayuntamientos** es precisamente eso, los **repatrian**» (Entrevista Ajuntament de Santa Maria l'Antiga 1, 2023)

D'aquesta manera, a grans trets, són quatre les respostes que ha obtingut la comunitat islàmica en relació amb els enterraments islàmics per part de l'administració pública local:

- **Modificació del reglament i la normativa.** En tant que la legislació vigent és un dels principals obstacles per als enterraments islàmics, l'Ajuntament, dins les seves competències, ha modificat el reglament del cementiri i el tanatori municipal. Segons les dades obtingudes, aquesta darrera legislatura s'ha aprovat el Pla Director del Cementiri (2021) i el Reglament del Cementiri Municipal de Santa Maria l'Antiga (2023)²⁴.
- **Diàleg intercultural.** Una de les respostes a la comunitat ha estat l'establiment d'un diàleg amb l'administració. Encara que l'establiment formal del diàleg el va iniciar l'Ajuntament, amb la convocatòria d'un seguit de trobades amb els representants per arribar a una solució en matèria d'enterraments, aquest va ser motivat per les contínues demandes per part de la comunitat islàmica municipal, especialment a partir de la pandèmia.
- **Construcció de nínxols soterrats.** Un dels resultats del diàleg intercultural amb l'administració ha estat l'aprovació de la construcció d'uns nínxols soterrats orientats al sud-est destinats a *altres confessions religioses*, principalment la islàmica. L'Ajuntament, a través de les trobades amb els representants de la comunitat islàmica i l'assessorament, el suport i la comunicació *inter* i *supra* municipal —emmirallant-se, primordialment, en el cas de Mataró i acompanyats per la Direcció General d'Afers Religiosos— ha accedit a la construcció d'un bloc de nínxols soterrats que constarà de 16 places dins el cementiri

²⁴ Vegeu Annex XV.

municipal. També, permetran introduir als taüts un grapat de sorra, per tal que, de forma simbòlica, el cos es trobi en contacte amb la terra.

- **Oposició a la creació d'un cementiri islàmic.** L'administració local ha expressat l'oposició a qualsevol iniciativa autogestionada en matèria d'enterraments, així com la impossibilitat de crear un cementiri separat del municipal. Els principals arguments per a desestimar aquesta demanda són els motius tècnics (problemes amb l'espai), socials (es considera discriminatòria la separació en cementiris per confessions religioses) i polítics (s'expressa que, en el fons, hi ha certa por vers el posicionament de la resta de la ciutadania)²⁵.

Per part seva, la funerària també ha anat adaptant-se a les necessitats de la comunitat islàmica en matèria d'enterrament com a forma de resposta a certes demandes.

- **Cessió d'espais i instal·lacions.** En aquest sentit, existeix la idea entre les persones entrevistades que els serveis funeraris, en tant que negocis, ofereixen majors facilitats a l'hora de poder acomplir certes peticions, com seria la possibilitat de dur a terme els rituals funeraris islàmics a les seves instal·lacions. Actualment cedeixen l'espai i les instal·lacions necessàries per al rentat ritual, la purificació i la cerimònia, sempre amb una persona de l'empresa present.
- **Gestió administrativa.** És l'empresa funerària la que s'encarrega de realitzar els tràmits administratius, tant per a l'enterrament com per a la repatriació del cos.
- **Formacions al personal.** El personal funerari té formació pel tractament i la manipulació del cos des d'una perspectiva intercultural, per tal d'oferir el servei més adient en funció de les creences de les persones difuntes i les seves famílies. Aquestes formacions tenen un caràcter periòdic i les ofereix el Gremi de Funeràries de Catalunya.
- **Compliment de les normes establertes.** La funerària considera que, mentre les demandes de la comunitat s'emmarquin dins la normativa i la legislació vigent, i es disposi de la quantitat econòmica necessària, qualsevol demanda pot ser satisfeta²⁶.

²⁵ « No se le puede vender un bloque de nichos a alguien y que lo gestionen ellos. Porque eso, y darles un terreno para que lo gestionen, viene a ser lo mismo. Entonces, se les agradece, pero **no se les va a aceptar**» (Entrevista Ajuntament de Santa Maria l'Antiga 1, 2023)

²⁶ «Vamos a ver, en el acondicionamiento sanitario, a mí me va a dar igual lo que seas. **Creyente o no creyente, la ley dice que tienes que hacer esto y esto se hace**» (Entrevista Funerària, 2023)

5.2. Principals reptes de la gestió local dels enterraments islàmics

És evident que, tant les demandes de la comunitat com les respostes de l'administració i la funerària, es troben sotmeses a tot un seguit d'obligacions i requisits religiosos, culturals, socials, polítics, econòmics i històrics. És per aquest motiu que, en aquest apartat, es recullen els principals reptes que emergeixen de la gestió local actual dels enterraments islàmics i els obstacles que dificulten poder acomplir les demandes de la comunitat.

5.2.1. Principals reptes per a la comunitat islàmica

Tot i que el repte més evident per a la comunitat islàmica resident a la localitat és la impossibilitat d'enterrar-se al cementiri municipal, en tant que no disposa, encara, dels nínxols soterrats, existeixen altres obstacles subjacents pel que fa a la gestió local dels enterraments islàmics.

El principal repte per a la comunitat islàmica té a veure amb la **normativa i la legislació vigent**, com el Reglament de Policia Sanitària Mortuòria²⁷, en tant que no contempla alguns dels requisits o necessitats de les comunitats islàmiques en matèria d'enterraments (tombes a perpetuïtat, gratuïtes i individuals, enterrament directament a terra, etc.). De fet, la mateixa forma del taüt en el qual ha d'anar el cos, segons la normativa, de forma obligatòria, impedeix que el cos sigui posicionat adientment per tal d'orientar-lo cap a la Meca.

«Nosotros siempre **lo tenemos que poner de lado**, si es mejor. **Pero este ataúd que tenemos aquí** tiene que tumbarlo **mirando hacia arriba**» (Entrevista Comunitat islàmica 2, 2023)

De la mateixa manera, la **manca d'espai qualificat urbanísticament com a cementiri** al municipi que es trobi buit per a la construcció d'un cementiri islàmic és altre dels obstacles presents. En relació amb això, la **manca d'espais als cementiris o parcel·les islàmiques existents** arreu de Catalunya és, també, una de les problemàtiques a les quals ha de fer front la comunitat islàmica.

També, la **geografia del cementiri** de Santa Maria l'Antiga, el qual es troba sobre aigües subterrànies, representa una dificultat per als enterraments a terra, en tant que, qualsevol filtració pot suposar la contaminació de l'aigua i les extensions de terreny al seu pas.

Seguidament, la **falta de voluntat política** es considera un repte, ja que la creació o ampliació de parcel·les islàmiques, així com la proposta d'alternatives en matèria d'enterraments, és competència de l'administració pública local. Tot i que, al municipi, la voluntat política sembla

²⁷ Vegeu Annex V.

encaminada a facilitar l'enterrament a la ciutadania, independentment de la religió que professin, existeix la preocupació que, amb un canvi de govern, tot això quedi, de nou, aturat.

El **factor econòmic** pot esdevenir, també, un repte per a la comunitat islàmica. A Catalunya, les despeses derivades de les inhumacions poden oscil·lar entre els 3.000 € i els 7.000 €. Tenint en compte que, en moltes ocasions, els enterraments no es realitzen d'acord amb els preceptes islàmics, a vegades les persones prefereixen invertir una mica més en la repatriació del cos (aproximadament 9.000 €). Tot i això, estem parlant d'unes quantitats que moltes persones no poden assumir fàcilment. Si parlem, a més, d'enterraments de beneficència, és necessari esmentar que enlloc de Catalunya les inhumacions gratuïtes es fan d'acord amb els preceptes islàmics o qualsevol altra religió.

A banda de les dificultats més explícites, emergeixen dues situacions que no resulten favorables per a la comunitat, com són el *catolicisme banal* i l'*assimilació*. A les entrevistes amb les persones expertes s'esposa que hi ha una *ultrapresència* del catolicisme als cementiris, de manera que totes les instal·lacions existents i les que es construeixen de nou tenen una lògica catòlica que passa totalment desapercibuda. A Santa Maria l'Antiga s'hi afegeix l'emascament d'aquest *catolicisme banal*²⁸ amb el laïcisme i el comunisme. D'aquesta manera, tot i que el cementiri està construït amb una lògica catòlica, l'administració considera que el cementiri és laic i, per tant, s'hi podria encabir la diversitat religiosa present al territori, així com comunista, és a dir, es té l'imperatiu d'enterrar-se en igualtat de condicions (nínxols), independentment de la classe social de la persona difunta i/o la seva família.

«No podemos enterrar en tierra porque es de los pocos **cementerios comunistas** que todavía quedan. **Todos en la muerte somos iguales**, con lo cual, todos vamos en un nicho y **no accedemos a poner tumbas**» (Entrevista Ajuntament de Santa Maria l'Antiga 1, 2023)

Finalment, la mort es considera un element identitari, de cohesió i reivindicació per a la comunitat que, en context migratori, cada cop serà més difícil de sostenir. En aquest sentit, s'expressa que les noves generacions estan **assimilant** certs trets culturals que són de difícil encaix amb les tradicions islàmiques.

«La **mort** és una **tradició de les més importants** que hi ha, i és un moment en què, a més, es **reprodueixen rols**, es **reprodueixen estratificacions**, es **reprodueixen lideratges**. Els musulmans vells es queixen que aviat, fins i tot, a la gent jove li donaran

²⁸ «El *«catolicismo banal»* naturaliza, desproblematiza y convierte en invisible la hegemonía católica (...) a la vez que contribuye a **reforzar la desigualdad estructural** entre minorías religiosas e Iglesia católica» (Griera, Clot-Garrell, Martínez-Ariño, García-Romeral, 2015: 10).

igual a on l'enterrin. S'està diluint, en altres coses perquè **l'Islam no troba encaix fàcil amb el nostre concepte**» (Entrevista Ajuntament de Santa Maria l'Antiga 2, 2023)

5.2.2. Principals reptes per a l'Ajuntament

A banda dels reptes més tècnics, com poden ser la normativa i la legislació vigent, la manca d'espai qualificat urbanísticament com a cementiri o la geografia del cementiri municipal, que afecten a la comunitat islàmica i, de retruc, a l'administració, l'Ajuntament també es troba amb dificultats a l'hora de gestionar els enterraments islàmics a la localitat.

Per una banda, la **manca de recursos humans i econòmics** per a la gestió dels enterraments islàmics representa un dels principals reptes per a l'Ajuntament és. En aquest sentit, a les entrevistes es posa de manifest que l'administració local es troba sotmesa a tot un seguit de normatives i obligacions de caràcter autonòmic i estatal que, de vegades, no és capaç de fer efectives amb els recursos disponibles. El mateix passa amb l'assessorament i els requisits per part de la Diputació i la Generalitat, ja que es troben amb dificultats per traslladar-los a l'àmbit municipal. De la mateixa manera, la construcció dels nínxols suposa una despesa econòmica substancial per a l'Ajuntament, així com la necessitat de realitzar modificacions per fer encaixar la infraestructura del cementiri amb els requeriments de la comunitat islàmica.

«Fins a quin punt a nosaltres se'ns pot exigir la **mateixa capacitat d'adaptació dels serveis** que se li pot exigir a una **ciutat com Barcelona, o com Sabadell?** (...) Fa temps que han perdut el control d'això, sobretot a ajuntaments que estan en l'àrea perifèrica de les grans ciutats, que **identitàriament és molt complicat sobreviure**» (Entrevista Ajuntament de Santa Maria l'Antiga 2, 2023)

Per altra banda, una de les reticències de l'Ajuntament a cedir a les demandes de la comunitat islàmica, especialment abans de la pandèmia, era la **possibilitat que la demanda fos retòrica**. Així, la possibilitat que el desplegament de recursos resultés en el manteniment de la repatriació com a forma majoritària de gestió de la mort per part de la comunitat resultava un obstacle per a l'Ajuntament. Encara més, hi ha qui considera que la responsabilitat política vers l'opinió de la resta de la població jugava un paper important en les resolucions, en tant que es posa sobre la taula la diversitat religiosa com a part inherent de la ciutadania.

5.2.3. Principals reptes per a la funerària

Per tancar el bloc, tot i que és l'agent que menors reptes sembla tenir en la gestió dels enterraments islàmics, és necessari fer esment, també, d'alguns dels quals es troba la funerària.

En primer lloc, tot i que qualsevol despesa per la modificació o ampliació del cementiri és assumida per l'Ajuntament, de la **gestió de la construcció** s'encarrega la funerària. En addició, poden sorgir **dissidències entre la funerària i l'ajuntament** pel que fa a la gestió i el preu dels

nous serveis i infraestructures i, per tant, impossibilitant dissenyar una cartera de serveis de forma autònoma. En segon lloc, en tant que la funerària s'encarrega de tot el **procés administratiu** en el moment en què es produeix una defunció, no només s'encarrega de les inhumacions al territori, sinó que també ho fa en cas de **repatriació**, procés que resulta lent i feixuc.

Finalment, i com s'ha exposat anteriorment, es considera que el principal repte de la funerària pel que fa a la gestió els enterraments islàmics és **adaptar els serveis i les instal·lacions a les pràctiques que es demanen per primer cop**. A partir d'aquí, l'empresa la incorpora i s'adapta als requisits des d'una perspectiva de mercat i no tan ideològica.

«Sí, **la primera vez siempre es, ¿qué es lo que queréis hacer?** Entonces tú, siempre que lo que quieran hacer cumplan las normas legales, **lo vas a ceder**» (Entrevista Funerària, 2023)

5.3. Estratègies i alternatives de la comunitat islàmica

A continuació s'exposen les principals estratègies i alternatives que la comunitat islàmica de Santa Maria l'Antiga, davant els reptes que suposa la gestió dels enterraments islàmics, les respostes rebudes per part de l'administració i, en definitiva, la impossibilitat d'enterrar-se al municipi, duu a terme per satisfer les necessitats que es deriven de la qüestió funerària.

5.3.1. Enterraments fora del municipi

Abans de la pandèmia, hi havia dos canals principals: la repatriació (opció majoritària) i l'enterrament a Catalunya (bàsicament al cementiri de Collserola). Durant i després de la pandèmia, però, la pressió de les comunitats d'arreu de Catalunya a les administracions locals i autonòmiques va propiciar l'ampliació i la construcció de noves parcel·les islàmiques.

La comunitat islàmica, en no disposar de parcel·la o cementiri propi, va adquirir algunes estratègies per a garantir els enterraments dels membres de la comunitat:

- **L'enterrament a altres municipis de Catalunya** que disposessin de parcel·les islàmiques, principalment el cementiri de Collserola o Tarragona. Tanmateix, a causa de la quantitat de defuncions provocades per la COVID-19, els espais disponibles col·lapsaven, impossibilitant l'enterrament a desenes de persones.
- **El desplaçament al Cementiri Musulmà *Al Salam* de València**. El tancament de fronteres durant la pandèmia impedia la repatriació dels cossos. En conseqüència, es va inaugurar una iniciativa funerària privada a Xiva (València) que, a més, permet l'enterrament a terra, les tombes són a perpetuïtat i els preus són inferiors als de l'oferta municipal.

Altres estratègies que han adoptat les persones musulmanes és la **flexibilització de les normes religioses vinculades a la inhumació**, adoptant **elements simbòlics** que substitueixin els materials com, per exemple, la introducció d'un grapat de terra al taüt per simular el contacte amb la terra o la possibilitat d'accedir a la parcel·la islàmica que està prevista construir al municipi per l'entrada genèrica al cementiri²⁹. Així, la comunitat ha tendit a adaptar-se (o assimilar), dins les seves conviccions, a les formes d'enterrar-se presents al municipi.

«Por ejemplo, **en un país musulmán, un cementerio musulmán, esto lo podemos hacer**. Pero si no, el cadáver lo puede hacer el entierro cualquiera. No hay que obligar a hacer tumba... Esto, **si es posible, mejor. Pero si es imposible, tampoco no es obligatorio** (...) Claro, es decir, **llegar a un punto medio**» (Entrevista Comunitat Islàmica 2, 2023)

5.3.2. Repatriació de la persona difunta

Les persones entrevistades coincideixen en el fet que encara es prefereix la repatriació, especialment les persones que han iniciat un procés migratori. Existeixen múltiples arguments que expliquen el manteniment de la repatriació com a opció majoritària:

En primer lloc, la repatriació garanteix l'**enterrament islàmic *correcte***, en tant que la inhumació es duu a terme al país d'origen. Així, la impossibilitat d'enterrar-se a Catalunya segons els propis preceptes religiosos esdevé un dels motius per a la repatriació.

En segon lloc, la **repatriació forma part del procés migratori** i constitueix part de la idea de retorn, en vida o en mort. Aquesta idea de retorn es troba present en la persona migrada, així com en la família que es troba en origen. És per aquest motiu que la necessitat de veure la persona difunta es converteix en imperatiu per a les famílies que es troben en origen. Aquesta situació és especialment important per a les persones subsaharianes, en tant que tenen major concepció de temporalitat de la migració. De la mateixa manera, les persones migrades desitgen ser enterrades, majoritàriament, al país d'origen, per tal de ser enterrades amb els avantpassats i altres membres de la família. De fet, aquelles persones que moren sense la família en context migratori són repatriades per tal que puguin descansar acompanyades i puguin ser recordades.

«Hay muchísima gente que está aquí solo, que no tiene familia. Esa persona **necesita volver allí. Esperan que llegue, sea vivo o sea muerto**» (Entrevista Comunitat Islàmica 1, 2023)

²⁹ La situació ideal, pel que fa les parcel·les islàmiques al cementiri municipal, és tenir entrades i espais separats per tal de no trepitjar *una altra Terra Santa*.

Finalment, els **enterraments són esdeveniments socioculturals** molt grans i despleguen una extensa xarxa social i comunitària que, de retruc, estableixen un deute vers la comunitat. En aquest sentit, la decisió d'on i com ser enterrat o enterrada no és individual sinó comunitària, com a resposta als esforços que realitzen tots els membres de la comunitat.

« (...) en aquel tiempo **no tenía cementerio** aquí primero, y en segundo lugar también **la familia toda está en África**. Por ejemplo, si no ha llegado su cadáver ahí, **ellos piensan que no está muerto**. (...) Y en tercer lugar también, nosotros como musulmanes, lo que escuchamos antes de aquí, que hay que tener un tiempo aquí, **si pasa el tiempo hay que sacar el cadáver**» (Entrevista Comunitat Islàmica 2, 2023)

5.3.3. Assegurances i iniciatives autofinançades

Encara que la idea de retorn es troba present en moltes de les persones migrades, davant la situació a Catalunya, existeix una planificació de la mort que es materialitza en la contractació d'assegurances i la creació d'iniciatives autofinançades que puguin fer front a les despeses que en deriven de la mort.

A les entrevistes es posa de manifest que, especialment les persones magrebines, acostumen a contractar assegurances privades per a la gestió dels enterraments o les repatriacions. Les principals assegurances són la que gestiona la Comunitat Islàmica Pastoral del Tarragonès i la que proporciona La Caixa. És més, països com el Marroc ofereixen assegurances o ajudes per a cobrir les despeses de la repatriació.

Pel que fa a la comunitat subsahariana, aquesta acostuma a fer major ús d'iniciatives autofinançades o recaptés de diners els quals esdevenen elements identitaris i comunitaris. Per una banda, existeix una quota estàndard de 20 € mensuals en la qual participen tots els membres de la Mesquita de Santa Maria l'Antiga i de la qual en deriven despeses com el pagament de la Mesquita, el salari de l'Imam, l'assegurança de la Mesquita, entre altres despeses imprevistes. Per altra banda, les comunitats subsaharianes, com els Soninké (grup ètnic d'Àfrica Occidental), s'organitzen en diverses associacions a través de les quals cobreixen les despeses que poden sorgir dels enterraments i altres situacions³⁰:

- Formen part d'unes associacions, en funció del país d'origen, que connecten persones migrades a molts països europeus.
- Els Soninké de Gàmbia es divideixen en dues regions. Les persones migrades provinents de cadascuna d'aquestes regions està a una associació a escala estatal amb una quota

³⁰ Aquesta informació l'ha proporcionat el vicepresident de la comunitat islàmica local, provinent de Gàmbia. Poden haver-hi altres iniciatives en funció dels països d'origen que no s'hagin pogut contemplar.

mensual (mínim 2€). Aquestes quantitats econòmiques es destinen, principalment, a ajudar a les persones en origen.

- Els diferents pobles d'origen, quan congreguen un número determinat de ciutadans en context migratori, constitueixen associacions que connecten, també, persones arreu d'Europa. Les quotes d'aquestes associacions es destinen a les despeses que en deriven de l'enterrament o la repatriació. Com a exemple, les persones d'un poble concret de Gàmbia, tenen una quota trimestral de 10€.

Així, les iniciatives autofinançades constitueixen elements identitaris i comunitaris, per una banda, perquè reuneixen *compatriotes* en context migratori i s'estableixen com a xarxes de suport transnacional; per altra banda, perquè el recapte de les diferents quotes es realitza presencialment, representant un moment comunitari, de control i cohesió social; finalment, quan mor una persona que no es troba associada a cap d'aquestes iniciatives, cada associació, comunitat i Mesquita aporta una part del recapte i es produeix una iniciativa autofinançada (*inter* i *trans*) comunitària.

5.3.4. Comunitat nacional i transnacional

Com s'ha evidenciat al llarg de l'exposició dels resultats de la investigació, la comunitat representa un element clau en la gestió dels enterraments islàmics.

En aquest sentit, la comunitat, entesa com les persones que formen part de la Mesquita i les diferents associacions de les quals formen part, s'encarrega d'acompanyar el cos i la família en tot moment: acompanyen la persona moribunda i la seva família en els darrers moments, orienten i assessoren les famílies amb la gestió de la qüestió funerària, s'encarreguen del tractament del cos quan és necessari, difonen la situació entre comunitats per tal d'ampliar la xarxa de suport, recullen la quantitat econòmica necessària per a garantir la voluntat de la persona difunta i la família respecte a la inhumació del cos i es reuneixen per a la pregària col·lectiva en la cerimònia i vetllen per la família durant el dol³¹, entre altres qüestions que puguin sorgir.

« (...) y **si hace falta dinero para pagar**, entierro de aquí o llevar a su país de origen, si hace falta dinero, pues **nosotros lo hacemos. Si hace falta solamente papeleo** y todo eso, nosotros tenemos varias compañías de tanatorios, de funeraria, entonces **nosotros lo llamamos (...)** **Si hace falta ayuda**, que tiene dificultad pagar el gasto de la casa, o gasto de los niños, todo eso también, **nosotros podemos ayudar** » (Entrevista Comunitat Islàmica 2, 2023) / «És que els **enterraments serveixen per fer comunitat**. És el moment en què la comunitat se sent que està unida, perquè s'ajunten, perquè donen i perquè paguen» (Entrevista persones expertes 2, 2023)

³¹ Quan és un home casat qui mor, la comunitat s'encarrega de totes les despeses de la seva dona i la descendència durant els 4 mesos i 10 dies que, per prescripció religiosa, ha d'estar de dol.

En síntesi, el paper de la comunitat és garantir la *bona mort* de totes les persones musulmanes —independentment de l'origen nacional, el grup ètnic o la tradició religiosa³²— és a dir, aquella que s'acompleix d'acord amb els preceptes establerts per l'Islam i, tot i que aquesta responsabilitat i solidaritat comunitària representa un element essencial ja en origen, en context migratori es magnifica en haver d'enfrontar-se amb obstacles i dificultats, en vida i en mort.

5.4. Acomodació social i convivència

Abans de tancar el capítol, és necessari fer un recull de les diferents valoracions i opinions sobre la gestió dels enterraments islàmics, així com l'impacte que aquesta té en el conjunt de la societat.

5.4.1. Valoració de la comunitat islàmica sobre la gestió dels enterraments islàmics

La gestió dels enterraments a Santa Maria l'Antiga ha posat de manifest que un dels problemes emergents són les dissonàncies entre el que la comunitat islàmica desitja i espera, i el que l'Ajuntament vol i pot fer.

Per una banda, l'Ajuntament considera que s'ha assolit, a través del diàleg intercultural, una alternativa vàlida per a la comunitat islàmica amb la construcció dels nínxols soterrats.

Per altra banda, la comunitat islàmica expressa haver cedit en gran part de les seves demandes per tal de tenir la possibilitat de ser enterrats/des al municipi. Exemples d'això són les diferents renúncies que la comunitat ha hagut de fer en termes d'enterraments islàmics *correctes*, com l'enterrament directament a terra i en tomba, la possibilitat de perpetuïtat o la disposició d'una entrada separada a la resta de confessions. Encara més, exposen sentir que alguns dels arguments que reben, com pot ser la presència d'aigua subterrània en relació amb la inhumació directament a terra o la manca d'espai per a la construcció d'un cementiri musulmà, són excuses més que problemàtiques reals, en tant que hi ha múltiples casos d'èxit a altres indrets, on aquestes demandes s'han pogut acomplir favorablement per a la comunitat islàmica.

«Nunca hemos encontrado dificultades, ni aguas, ni cosas más difíciles ni nada (...) ¿Cuántos años lleva el cementerio de Collserola? Hace poco que se construyó en Tarragona, en Lérida, en Girona también lo mismo. En sitios así están construyendo cementerios para los musulmanes (...) Entonces, en cualquier cementerio, de verdad, tienen sus posiciones como tienen que enterrar. Ahí están los cristianos, he visto, bajo tierra, también están enterrando» (Entrevista Comunitat Islàmica 1, 2023)

No obstant això, la comunitat expressa haver accedit en les negociacions amb l'Ajuntament amb l'objectiu de possibilitar l'existència d'un espai per als enterraments islàmics al municipi. Aquí sorgeix un element important en tot el procés i és que, les persones musulmanes que han iniciat

³² «Aunque el pueblo sea diferente, **siempre estamos unidos**» (Entrevista Comunitat Islàmica 2, 2023)

un procés migratori continuen preferint ser enterrades en origen (repatriació), però consideren essencial disposar d'aquest espai, en primer lloc, com a demanda política i d'adquisició dels drets de ciutadania bàsics i, en segon lloc, per atorgar-li el dret i l'oportunitat als seus fills i filles, així com a les persones que s'han convertit a l'islam, a ser enterrats/des com i on vulguin.

5.4.2. Percepció social sobre la disposició d'una parcel·la al cementiri municipal

Finalment, són diferents les opinions que es recullen a les entrevistes pel que fa al dret a ser enterrat/da segons els propis preceptes religiosos.

Les **persones expertes** entrevistades afirmen que la situació ideal hauria de ser una parcel·la dins el cementiri municipal, gestionada per l'administració pública per tal d'evitar abusos de poder i relacions clientelars, però que donin resposta a les necessitats reals de la comunitat en matèria d'enterraments. Així, consideren que la presència d'aquestes parcel·les pot ajudar a la cohesió social, no tant per la creació de l'espai sinó per fer efectius els drets de la comunitat musulmana.

«És **súper-important**. A nivell simbòlic, s'utilitzi més o s'utilitzi menys. (...) No tinc on quedar-me morta. **Estic en un país que no em vol ni viva ni morta** (...) com un símbol d'això, de **pertinença i d'una societat que tracta tots els seus ciutadans de la mateixa manera**» (Entrevista persones expertes 2, 2023)

Entre les **persones provinents de l'Ajuntament** entrevistades, sorgeixen postures diferenciades. Per una banda, s'adverteix que qualsevol diferenciació dins i fora el cementiri pot suposar una diferenciació, també, en l'àmbit social (conseqüentment, discriminació i segregació) i, per tant, s'estima ideal la possibilitat de no haver de crear espais separats per a enterrar a les persones. No obstant això, es reconeix la necessitat i el dret de la ciutadania musulmana i, per aquest motiu, han considerat adaptar el cementiri municipal per donar cabuda a la comunitat.

«A mí no me gusta la **discriminación en vida, mucho menos me va a gustar en muerte** (...) Entonces estáis marginados, entre comillas, en vida y volvéis a estarlo en la muerte. Entonces el **cementerio es donde nos van a dar la acogida a todos** y creo que es el **único sitio donde decimos que aquí estamos todos y da igual la confesión que tengas**» (Entrevista Ajuntament de Santa Maria l'Antiga 1, 2023)

Per una altra banda, encara que s'exposa que s'ha donat veu a la interculturalitat, es té la percepció que la ciutadania del municipi no està preparada per reconèixer una altra religió com a part integral de la societat. Per aquest motiu, es manifesta la necessitat de conèixer millor la comunitat, la realitat i diversitat existents dins aquesta i d'implicar a la ciutadania en conjunt abans d'iniciar qualsevol intervenció, en tant que pot comportar implicacions negatives a llarg termini. Així i tot, es considera que en el moment que s'assoleixi l'enterrament digne de les persones musulmanes, s'haurà assolit, també, l'acceptació real de la diversitat.

«**Fins a quin punt la ciutadania està preparada** per anar al seu cementiri municipal i veure de cop i volta una realitat de **tombes basada en la cultura àrab**, és a dir, polítiques emergents que fins ara s'havien fet de manera molt discreta (...) Jo crec que el dia que tinguem això aquí serà una **senyal de salut social i d'acceptació real de la diversitat**» (Entrevista Ajuntament de Santa Maria l'Antiga 2, 2023)

Per part de la **funerària**, s'adverteix que aquesta situació serà eminentment necessària d'aquí a vint anys, però que actualment la situació ideal és la repatriació, en tant que és l'única possibilitat que les persones musulmanes tenen de ser enterrades *correctament*, ja que aquí existeixen unes lleis que consideren inamovibles. Tanmateix, opinen que les alternatives, com les parcel·les islàmiques, són insuficients i, en tot cas, haurien de tenir *terres santes* separades.

«Cuando lleguéis a vuestro país, hacéis lo que queráis, ellos cuando van a su país sacan la caja y la entierran sin caja. Pero bueno, **es su país, ahí está permitido**, ya está, no hay ningún problema (...) **cada uno está en su tierra y listo. Lo ideal sería esto**» (Entrevista Funerària, 2023)

Finalment, la manca d'alternatives per a la **comunitat musulmana** genera sensació de marginalitat, discriminació, rebuig i, per tant, consideren que poder enterrar-se al municipi afavoreix l'acomodació social i el respecte, una oportunitat de créixer conjuntament com a societat, garantint el reconeixement i respecte a la diversitat. En definitiva, la possibilitat d'enterrar-se al municipi d'acord amb els preceptes islàmics transcendeix la mort.

«**Hay que enseñar a los demás para que aprendan y que sepan quiénes somos**. Que nos conozcan, que nos conozcan y para que vaya a buen camino, no vayamos perdidos todos (...) lo que queremos es **crecer más y avanzar en más cosas** todavía. **Pero son cosas de vida, no son cosas de fallecimiento**» (Entrevista Comunitat Islàmica, 2023)

6. Conclusions

Amb l'objectiu d'evitar reiteracions amb la informació exposada, aquest apartat està focalitzat, per una banda, a oferir un breu recull de reflexions finals pel que fa a la temàtica de recerca i la informació obtinguda i, per altra banda, a identificar les limitacions de la investigació i construir una agenda de recerca futura.

6.1. Reflexions finals

Tot i que la necessitat de disposar d'espais destinats a la inhumació de persones que professen la religió islàmica ha estat una demanda històrica, aquesta necessitat ha cobrat encara més rellevància a causa de la pandèmia generada per la COVID-19. Aquesta crisi sanitària va fer palesa la importància de disposar d'àrees específiques on les diverses comunitats religioses, com la islàmica, puguin dur a terme enterraments d'acord amb els seus preceptes religiosos. Tot i això, aquesta situació es veu agreujada per la manca de polítiques públiques adequades en l'àmbit estatal i autonòmic per a la gestió de la diversitat religiosa, d'acord amb Astor i Griera (2016), cosa que ha portat a les administracions locals, com l'Ajuntament de Santa Maria l'Antiga, a implementar mesures aïllades en resposta a les necessitats, problemàtiques i demandes emergents.

Davant la demanda de construir un cementiri islàmic independent i/o la sol·licitud d'una parcel·la dins del cementiri municipal, l'Ajuntament, en col·laboració amb la institució funerària present al territori, ha presentat una sèrie de respostes per intentar adaptar els recursos i les infraestructures a les necessitats mortuòries de la comunitat.

Tanmateix, la gestió local dels enterraments islàmics presenta reptes de caràcter legal, administratiu, econòmic, espacial, polític, social, cultural i simbòlic, tant per a l'administració local com per a la institució funerària i la comunitat islàmica, posant en joc a la totalitat de la societat, en origen i destí, en tant que fets socials totals (Salguero i Sigüero, 2021).

Finalment, és necessari esmentar que la comunitat islàmica enfronta la major part dels reptes que suposa la gestió local dels enterraments i, en conseqüència, ha d'idear estratègies per possibilitar la inhumació dels seus membres, essent la comunitat el principal canal pel qual s'assoleix l'enterrament islàmic en context migratori, ja sigui per repatriació o inhumació al territori català.

6.2. Limitacions i oportunitats de recerca

Una de les propostes inicials en el disseny metodològic de la investigació era tenir en compte la perspectiva de gènere. Per fer-ho, es van plantejar realitzar dues entrevistes semiestructurades a dones musulmanes. Tanmateix, aquestes no s'han pogut dur a terme. Per aquest motiu, la manca de perspectiva de gènere presenta una de les principals limitacions de la recerca que, alhora, constitueix una oportunitat per a futures investigacions.

De la mateixa manera, la recerca ha tingut en compte com a actors principals a l'administració local, la funerària i la comunitat islàmica. No obstant això, hi intervenen altres actors socials, com poden ser la resta de la ciutadania del municipi. En aquest sentit, pot ser interessant explorar la percepció de la resta de la ciutadania i la seva influència a l'esdevenir polític.

També, la intenció de la recerca ha estat, a grans trets, tenir en compte i reconèixer la diversitat existent dins el que anomenem com a comunitat islàmica. Tanmateix, seria interessant entendre i aprofundir en les diferències existents dins la comunitat pel que fa a la gestió de la mort i els enterraments en context migratori.

Un altre aspecte a tenir en compte a futures recerques és l'impacte que la creació d'una parcel·la al cementiri municipal pot generar en altres comunitats religioses presents al territori. En aquest sentit, seria interessant observar si la creació dels nínxols soterrats (destinats a *altres comunitats religioses* segons l'Ajuntament) genera o no un "efecte crida" per a altres congregacions, de forma que vulguin ser enterrades, també, als nínxols, i com això pot incidir en la gestió de la diversitat religiosa pel que fa als enterraments.

En relació amb això, i tenint en compte la particularitat de les ciutats mitjanes, es planteja un estudi comparatiu entre diferents ciutats mitjanes en relació amb la gestió de la diversitat religiosa en l'àmbit funerari, amb l'objectiu d'analitzar els diferents reptes i les diverses estratègies que s'adquireixen en funció dels diferents contextos.

Finalment, un element present al llarg de la recerca són les anomenades segones generacions, és a dir, els fills i les filles de les persones migrades, així com les persones convertides a l'Islam. Així doncs, una oportunitat per a futures recerques és explorar com ho viuen, a quins obstacles i reptes s'enfronten en termes d'inhumació a Catalunya, quines estratègies o alternatives poden contemplar per fer-hi front i quines son les seves expectatives, percepcions i desitjos.

7. Bibliografia

- Ahora Granada (2020). *La comunidad musulmana reclama ampliar su cementerio en Granada por falta de espacio*. Disponible a: <https://www.ahoragranada.com/noticias/la-comunidad-musulmana-reclama-ampliar-su-cementerio-en-granada-por-falta-de-espacio/>
- Ajuntament de Santa Maria l'Antiga. (2023). Reglament del cementiri municipal de Santa Maria l'Antiga.
- Ajuntament de Santa Maria l'Antiga. (2021). Pla director del Cementiri. 1-41.
- Asamblea General de les Naciones Unidas. (1948). Declaració Universal de Drets Humans. 217 A [III]). París. Disponible a: https://www.ohchr.org/sites/default/files/UDHR/Documents/UDHR_Translations/cln.pdf
- Astor, A., i Grier, M. M. (2016). La gestión de la diversidad religiosa en la España contemporánea. Anuario CIDOB de la Inmigración, 248-270. Disponible a: <https://www.raco.cat/index.php/AnuarioCIDOBInmigracion/article/view/317584>
- Barrero, A. (2001). Sobre la libertad religiosa en la historia constitucional española. Revista española de derecho constitucional, (61), 131-185. Disponible a: <https://www.jstor.org/stable/24884177>
- Bourdieu, P. (2001 [1983]). Poder, derecho y clases sociales. (Vol. 2). Bilbao: Desclée de Brower. Disponible a: https://www.academia.edu/download/45544383/Bourdieu-_Poder-derecho-y-clases-sociales.pdf
- Constitución Española. Boletín Oficial del Estado, 29 de diciembre de 1978, núm. 311. Disponible a: <https://www.boe.es/buscar/act.php?id=BOE-A-1978-31229>
- Durán, R. (2011). Modelos de gestión de la diversidad y conflictos multiculturales. Un apunte sobre casos. En F. J. García y N. Kressova. (Coords.). Actas del I Congreso Internacional sobre Migraciones en Andalucía (pp. 1813-1823). Granada: Instituto de Migraciones. Disponible a: <https://dialnet.unirioja.es/descarga/articulo/4050082.pdf>
- Espanya. Ley 26/1992, de 10 de noviembre, por la que se aprueba el Acuerdo de Cooperación del Estado con la Comisión Islámica de España. Boletín Oficial del Estado, 12 de noviembre de 1992, núm. 272. Disponible a: <https://www.boe.es/buscar/doc.php?id=BOE-A-1992-24855>

- Espanya. Ley Orgánica 7/1980, de 5 de julio, de Libertad Religiosa. Boletín Oficial del Estado, 24 de julio de 1980, núm. 177. Disponible a: <https://www.boe.es/buscar/act.php?id=BOE-A-1980-15955&p=19800724&tn=1>
- Estruch, J., Gómez i Segalà, J., Grieria, M. M. i Iglesias, A. (2007). Las otras religiones: Minorías religiosas en Cataluña (Vol. 1). Icaria Editorial. Disponible a: <https://www.pluralismoyconvivencia.es/wp-content/uploads/2018/12/Minor%C3%ADas-religiosas-en-Catalu%C3%B1a.pdf>
- García-Romeral, G. (2011). L'acomodació de la pràctica religiosa islàmica. Un estudi a través de les pràctiques funeràries a catalunya [Tesi doctoral, Universitat Autònoma de Barcelona]. Disponible a: <https://dialnet.unirioja.es/servlet/dctes?codigo=119840>
- Generalitat de Catalunya (2009). *Guia per al respecte a la diversitat de creences en l'àmbit funerari*. Direcció General d'Afers Religiosos, Departament de la Vicepresidència, Generalitat de Catalunya.
- Generalitat de Catalunya (2018). *Guia per al respecte a la diversitat de creences als cementiris de Catalunya*. Direcció General d'Afers Religiosos, Generalitat de Catalunya.
- Granada Hoy (2009). *El cementerio musulmán se dignifica*. Disponible a: https://www.granadahoy.com/granada/cementerio-musulman-dignifica_0_222878047.html
- Grieria, M. M. (2012). Les Ciències socials i l'estudi del fet religiós a Catalunya: nous temes de recerca. *Revista Catalana de Sociologia*, (28), 5-14. Disponible a: <https://www.raco.cat/index.php/RevistaSociologia/article/download/78868/353004>
- Grieria, M. M., Clot-Garrell, A., Martínez-Ariño, J., García-Romeral, G. (2015). Religión e instituciones públicas en España: hospitales y prisiones en perspectiva comparada. *Revista internacional de sociología*, 73(3), 5. Disponible a: <https://revintsociologia.revistas.csic.es/index.php/revintsociologia/article/view/634/705>
- Grieria, M. M. i García-Romeral, G. (2011). La construcció de l'islam com a objecte de polítiques públiques a Catalunya. *Societat catalana*, 231-253. Disponible a: <https://ddd.uab.cat/record/159803>
- Idescat (2022). Santa Maria l'Antiga.
- Martínez, R., Fons C., Grieria, M. M. (2016). Cementiris i diversitat religiosa a Barcelona, un estat de la qüestió: resum executiu. Disponible a: <https://benroc.ajuntament.barcelona.cat/jspui/handle/11703/113782>

- Martínez-Ariño, J., Grier, M. M., García-Romeral, G., i Forteza, M. (2012). Inmigración, diversidad religiosa y centros de culto en la ciudad de Barcelona. *Migraciones*. Publicación Del Instituto Universitario De Estudios Sobre Migraciones, (30), 101–133. Disponible a: <https://revistas.comillas.edu/index.php/revistamigraciones/article/view/81>
- Metrópoli (2021). El Cementerio de Collserola inaugura el mayor recinto islámico de Cataluña. *Metrópoli Abierta*. Disponible a: https://metropoliabierta.lespanol.com/informacion-municipal/cementerio-collserola-inaugura-mayor-recinto-islamico-cataluna_45643_102.html
- Moreras, J., i Solé, A. (2014). Espais de mort i diversitat religiosa: la presència de l'islam als cementiris i tanatoris catalans. Generalitat de Catalunya, Departament de Cultura. Disponible a: https://cultura.gencat.cat/web/.content/cultura_popular/07_publicacions/estatics_i_documents/sd_espais_de_mort.pdf
- Muñoz i Sala, C. (2004). Análisis comparativo entre los acuerdos estado-confesiones religiosas de 1979 y de 1992 desde la perspectiva de los principios de la Constitución de 1978. Disponible a: <https://eprints.ucm.es/5380/1/T27861.pdf>
- Observatori de l'Eix de la Riera de Caldes. (2021). Informe demogràfic Santa Maria l'Antiga. 42-60.
- Oficina d'Afers Religiosos (s.d.). *Barcelona treballa per garantir espai d'enterrament suficient per a la comunitat musulmana i jueva de la ciutat*. Ajuntament de Barcelona. Disponible a: https://ajuntament.barcelona.cat/oficina-afers-religiosos/ca/noticia/barcelona-treballa-per-garantir-suficient-espai-denterrament-per-la-comunitat-musulmana-i-jueva-de-la-ciutat_946557
- Oficina del Parlament Europeu i Representació de la Comissió Europea a Barcelona. (2001). Carta dels Drets Fonamentals de la Unió Europea (M. A. Espuny, Trad.). Versió en llengua catalana del text publicat al Diari Oficial de les Comunitats Europees de 18 de desembre de 2000 (C 364). Disponible a: <https://www.europarl.europa.eu/spain/barcelona/resource/static/files/Publicacions/cartadretsfonamentals.pdf>
- Parlament de Catalunya. (2016). Estatut d'autonomia de Catalunya. Disponible a: <https://www.parlament.cat/document/cataleg/48089.pdf>
- Pascual de Sans et al. (2002). Migracions a Catalunya: l'estat de la qüestió, 1975-2000. Bellaterra: Universitat Autònoma de Barcelona. Disponible a: <https://ddd.uab.cat/record/32>

- Salguero, Ó. (2011). El cementerio islámico de Granada: sobre los procesos de recuperación del espacio público por la comunidad musulmana local. *Bandue: revista de la Sociedad Española de Ciencias de las Religiones*, 201-228. Disponible a: <https://www.torrossa.com/en/resources/an/2620713>
- Salguero, Ó., Grier, M. M. (2020). Pluralismo religioso y políticas públicas locales: el caso del islam bangladesí en Madrid. *Ilu, Revista de Ciencias de las Religiones*, 25, 15. Disponible a: <https://dialnet.unirioja.es/servlet/articulo?codigo=8592922>
- Salguero, Ó., Sigüero, A. (2021). La cuestión funeraria islámica: el “enquistado” caso de la metrópolis madrileña. *Revista de Estudios Internacionales Mediterráneos* (31), 108-127. Disponible a: https://revistas.uam.es/reim/article/view/reim2021_31_006
- Sen, A. (2007). *Identidad y violencia: la ilusión del destino*. Katz editores.
- Solé, A. (2015). *Rituals funeraris islàmics transnacionals. La repatriació de difunts entre Catalunya i Kolda (Senegal)*. [Tesi doctoral, Universitat de Barcelona]. Disponible a: <http://diposit.ub.edu/dspace/handle/2445/69717>
- Tarrés, S., Solé, A., Jàvega, N., i Moreras, J. (2012). Migrar, morir, ¿Retornar? Un programa de investigación sobre la muerte en contexto migratorio. VII Congreso sobre Migraciones Internacionales en España: Movilidad Humana y Diversidad Social, April. Disponible a: http://www.nadiesinfuturo.org/IMG/pdf/TARRES_S.pdf
- Van Gennep, A. (2008 [1969]). *Los ritos de paso*. Alianza.
- Verd, J. M., Lozares, C. (2016). *La interpretación y el análisis de la información cualitativa. A Introducción a la Investigación Cualitativa. Fases, métodos y técnicas*. Madrid: Síntesis, 293-335.
- Vieytez, E. (28 de febrer de 2023). La gestión pública de la diversidad religiosa: desafíos y propuestas [Conferencia inaugural]. Dins *La Llibertat religiosa en el marc de la interculturalitat*. Oficina d’Afers Religiosos, Ajuntament de Barcelona. Disponible a: <https://www.youtube.com/watch?v=vSICrJSF7W8>

8. Annexos

8.1. Annex I. Marc legal i normatiu internacional

<i>Declaració Universal de Drets Humans (1948)</i>	Article 7 Tots són iguals davant la llei i tenen dret, sense cap distinció, a igual protecció per la llei. Tots tenen dret a igual protecció contra qualsevol discriminació que violi aquesta Declaració i contra qualsevol incitació a una tal discriminació.
	Article 18 Tota persona té dret a la llibertat de pensament, de consciència i de religió; aquest dret inclou la llibertat de canviar de religió o de creença, i la llibertat, individualment o col·lectivament, en públic o en privat, de manifestar la seva religió o creença per mitjà de l'ensenyament, la pràctica, el culte i l'observança.
<i>Declaración sobre la eliminación de todas las formas de intolerancia y discriminación fundadas en la religión o las convicciones (Asamblea General de Naciones Unidas, 25 de noviembre de 1981)</i>	Artículo 6 De conformidad con el artículo 1 de la presente Declaración y sin perjuicio de lo dispuesto en el párrafo 3 del artículo 1, el derecho de libertad de pensamiento, de conciencia, de religión o de convicciones comprenderá, en particular las libertades siguientes: a) La de practicar el culto o de celebrar reuniones en relación con la religión o las convicciones, y de fundar y mantener lugares para estos fines. b) La de fundar y mantener instituciones de beneficencia o humanitarias adecuadas. c) La de confeccionar, adquirir y utilizar en cantidad suficiente los artículos y materiales necesarios para los ritos o costumbres de una religión o convicción. d) La de escribir, publicar y difundir publicaciones pertinentes en esas esferas. e) La de enseñar la religión o las convicciones en lugares aptos para esos fines. f) La de solicitar y recibir contribuciones voluntarias financieras y de otro tipo de particulares e instituciones. g) La de capacitar, nombrar, elegir y designar por sucesión los dirigentes que correspondan según las necesidades y normas de cualquier religión o convicción.

	h) La de observar días de descanso y de celebrar festividades y ceremonias de conformidad con los preceptos de una religión o convicción. i) La de establecer y mantener comunicaciones con individuos y comunidades acerca de cuestiones de religión o convicciones en el ámbito nacional y en el internacional.
<i>Carta dels drets fonamentals de la Unió Europea (2000)</i>	Article 10. Llibertat de pensament, de consciència i de religió Tota persona té dret a la llibertat de pensament, de consciència i de religió. Aquest dret implica la llibertat de canviar de religió o de conviccions, com també la llibertat de manifestar la seva religió o les seves conviccions individualment o col·lectivament, en públic o en privat, a través del culte, l'ensenyament, les pràctiques i l'observança dels ritus.

8.2. Annex II. Marc legal i normatiu estatal

<i>Constitució Espanyola de 1978</i>	Article 16 1) Es garanteix la llibertat ideològica, religiosa i de culte dels individus i de les comunitats sense cap més limitació, en les seves manifestacions, que la necessària per al manteniment de l'ordre públic protegit per la llei. 2) Ningú podrà ser obligat a declarar quant a la seva ideologia, religió o creences. 3) Cap confessió tindrà caràcter estatal. Els poders públics tindran en compte les creences religioses de la societat espanyola i mantindran les consegüents relacions de cooperació amb l'Església Catòlica i les altres confessions
<i>Ley Orgánica 7/1980, de 5 de julio, de Libertad Religiosa</i>	Artículo segundo Uno. La libertad religiosa y de culto garantizada por la Constitución comprende, con la consiguiente inmunidad de coacción, el derecho de toda persona a: a) Profesar las creencias religiosas que libremente elija o no profesar ninguna; cambiar de confesión o abandonar la que tenía; manifestar libremente sus propias creencias religiosas o la ausencia de las mismas, o abstenerse de declarar sobre ellas. b) Practicar los actos de culto y recibir asistencia religiosa de su propia confesión; conmemorar sus festividades, celebrar sus ritos matrimoniales; recibir sepultura digna, sin discriminación por motivos religiosos, y no ser obligado a practicar actos de culto o a recibir asistencia religiosa contraria a sus convicciones personales. c) Recibir e impartir enseñanza e información religiosa de toda índole, ya sea oralmente, por escrito o por cualquier otro procedimiento; elegir para sí, y para los menores no emancipados e incapacitados, bajo su dependencia, dentro y fuera del ámbito escolar, la educación religiosa y moral que esté de acuerdo con sus propias convicciones.

	d) Reunirse o manifestarse públicamente con fines religiosos y asociarse para desarrollar comunitariamente sus actividades religiosas de conformidad con el ordenamiento jurídico general y lo establecido en la presente Ley Orgánica. Dos. Asimismo comprende el derecho de las Iglesias, Confesiones y Comunidades religiosas a establecer lugares de culto o de reunión con fines religiosos, a designar y formar a sus ministros, a divulgar y propagar su propio credo, y a mantener relaciones con sus propias organizaciones o con otras confesiones religiosas, sea en territorio nacional o en el extranjero. Tres. Para la aplicación real y efectiva de estos derechos, los poderes públicos adoptarán las medidas necesarias para facilitar la asistencia religiosa en los establecimientos públicos, militares, hospitalarios, asistenciales, penitenciarios y otros bajo su dependencia, así como la formación religiosa en
<i>Ley 26/1992, de 10 de noviembre, por la que se aprueba el Acuerdo de Cooperación del Estado con la Comisión Islámica de España</i>	Artículo 3 (2) Los lugares de culto de las Comunidades Islámicas miembros de la «Comisión Islámica de España» gozan de inviolabilidad en los términos establecidos por las Leyes. En caso de expropiación forzosa, deberá ser oída previamente la «Comisión Islámica de España», y no podrán ser demolidos sin ser previamente privados de su carácter sagrado (...) (5) Los cementerios islámicos gozarán de los beneficios legales que establece el número 2 de este mismo artículo para los lugares de culto. Se reconoce a las Comunidades islámicas, pertenecientes a la «Comisión Islámica de España», el derecho a la concesión de parcelas reservadas para los enterramientos islámicos en los cementerios municipales, así como el derecho a poseer cementerios islámicos propios. Se adoptaran las medidas oportunas para la observancia de las reglas tradicionales islámicas, relativas a inhumaciones, sepulturas y ritos funerarios que se realizarán con

intervención de la Comunidad Islámica local. Se reconoce el derecho a trasladar a los cementerios pertenecientes a las Comunidades Islámicas los cuerpos de los difuntos musulmanes, tanto los actualmente inhumados en cementerios municipales como los de aquellos cuyo fallecimiento se produzca en localidad en la que no exista cementerio islámico, con sujeción a lo dispuesto en la legislación de régimen local y de sanidad.

8.3. Annex III. Marc legal i normatiu autonòmic

Estatut d'autonomia de Catalunya de 1979	Article 40. Protecció de les persones i de les famílies (8) Els poders públics han de promoure la igualtat de totes les persones amb independència de l'origen, la nacionalitat, el sexe, la raça, la religió, la condició social o l'orientació sexual, i també han de promoure l'eradicació del racisme, de l'antisemitisme, de la xenofòbia, de l'homofòbia i de qualsevol altra expressió que atempti contra la igualtat i la dignitat de les persones.
	Article 42. Cohesió i benestar social (7) Els poders públics han de vetllar per la convivència social, cultural i religiosa entre totes les persones a Catalunya i pel respecte a la diversitat de creences i conviccions ètiques i filosòfiques de les persones, i han de fomentar les relacions interculturals per mitjà de l'impuls i la creació d'àmbits de coneixement recíproc, diàleg i mediació. També han de garantir el reconeixement de la cultura del poble gitano com a salvaguarda de la realitat històrica d'aquest poble

8.4. Annex IV. Quadre resum sobre pràctiques funeràries i peticions de les comunitats islàmiques

Taula 3. Quadre resum pràctiques funeràries i peticions de les comunitats islàmiques (2009). Font: Guia per al respecte a la diversitat de creences en l'àmbit funerari (2009), Direcció General d'Afers Religiosos de la Generalitat de Catalunya.

	Pràctiques de tanatopràxia	Característiques del fèretre	Espai de vetlla	Destinació final del cadàver	Termini per procedir a la destinació final del cadàver	Altres
Islam	Rentat ritual del difunt i embolcallament amb un sudari blanc.	Tan senzill com sigui possible i sense símbols religiosos.	El cadàver ha d'estar orientat cap a la Meca.	Inhumació directament a terra. Tombes orientades cap a la Meca i separades de les d'altres confessions religioses.	El més aviat possible	Pregària en presència del difunt al tanatori o a l'oratori. Al cementiri, oració.

8.5. Annex V. Quadre resum sobre les demandes que poden formular les comunitats islàmiques als cementiris segons el Reglament de policia sanitària mortuòria

Taula 4. Quadre resum sobre les demandes que poden formular les comunitats islàmiques als cementiris segons el Reglament de policia sanitària mortuòria. Font: Guia per al respecte a la diversitat de creences als cementiris de Catalunya (2018), Direcció General

	Trasllat del difunt	Característiques del fèretre	Destinació final	Termini per dur a terme la destinació final del cadàver	Cerimònies possibles al cementiri	Altres
Islam	El cos ha de ser manipulat per persones musulmanes .	En cas que l'ús del fèretre sigui indispensable, ha de ser tan senzill com sigui possible i sense símbols religiosos.	Inhumació directament a terra . Tombes orientades cap a la Meca i separades de les d'altres confessions religioses .	El més aviat possible, preferiblement durant les primeres 24 hores .	Al cementiri, oració prèvia a la inhumació .	Habitualment es duu a terme una purificació ritual del cadàver, feta per una persona musulmana del mateix sexe . El cos s'acaba embolcallant amb llençols de lli.
Reglament de policia sanitària mortuòria de 25 de novembre de 1997, aprovat pel decret 297/1997	La conducció dels cadàvers s'ha de fer en: a. Vehicles automòbils proveïts de la corresponent autorització per a la prestació de serveis de transport funerari. b. Furgons de ferrocarril de es	Es prohibeix la conducció, la inhumació i la incineració de cadàvers sense el corresponent fèretre de les característiques que s'indiquen en el Reglament de policia sanitària mortuòria,	Qualsevol cadàver ha de tenir una de les destinacions finals següents: a. Inhumació b. Incineració c. Immersió en alta mar Els nínxols on es prevegi enterrar els difunts han de	Com a criteri general, no es podrà donar destinació final a un cadàver abans del transcurs de 24 hores des de la defunció . En la determinació dels terminis màxims per dur a	El reglament no hi fa referència.	

	característiques que assenyalin els òrgans competents. c. Vaixells i avions d'acord amb les disposicions vigents d. Qualsevol altre mitjà que pugui ser autoritzat per l'autoritat sanitària competent. Durant l'itinerari de conducció d'un cadàver no es poden establir etapes de permanència en llocs públics o privats, excepció feta de les que tinguin per objecte la pràctica de serveis religiosos o cerimònies laiques, d'acord amb els costums locals.	llevat dels casos de greus anormalitats epidemiològiques o de catàstrofe. El tipus de fèretre comú previst pel <i>Reglament de policia sanitària mortuòria</i> està construït amb fusta, aglomerat o altre material biodegradable de característiques similars, d'un mínim de 15 mm de gruix, sense escletxes i amb les parts sòlidament unides entre si.	complir condicions específiques pel que fa a mides, pendents, sistemes d'estanquitat i ventilació, d'acord amb l'article 48 del <i>Reglament de policia sanitària mortuòria</i>. L'enterrament de cadàvers directament a terra queda subjecte a les condicions següents: - Fondària mínima de 2 metres. - Terreny amb una permeabilitat suficient o permeabilitzat per una capa de sauló d'un mínim de 40 cm de gruix. - Utilització de sistemes que assegurin una certa estanqueïtat i alhora permetin la suficient ventilació per porositat.	terme la destinació final d'un cadàver, no computa el període durant el qual el cadàver ha estat refrigerat, amb un màxim de 48 hores, o congelat, amb un màxim de 96 hores en una instal·lació autoritzada.		
--	--	---	---	---	--	--

8.6. Annex VI. Dades de trasllats internacionals de les comunitats islàmiques a Catalunya

Taula 5. Dades de trasllats internacionals de les comunitats islàmiques a Catalunya. Font: Dades trasllats internacionals (2019-2021). Policia sanitària mortuòria. Agència de Salut Pública de Catalunya.

País	2019	2020	2021
Marroc	337	248	294
Senegal	32	31	32
Gàmbia	19	20	19
Algèria	14	13	13
Pakistan	46	51	20
Bangla Desh	1	3	4

8.7. Annex VII. Operacionalització dels conceptes bàsics

Concepte	Definició	Dimensions
<i>Gestió local</i>	L'entramat de relacions, problemàtiques, reptes, estratègies, solucions, alternatives i resultats que entren en escena quan s'evidencia un problema social, administrat amb recursos materials, econòmics i humans propis, és a dir, contextualitzats en un espai i un temps determinat.	
<i>Reptes</i>	Els problemes, les barreres i les dificultats econòmiques, normatives, materials i ideològiques que presenta la disposició (o no) d'espai per a inhumacions de persones que professen l'islam segons els seus preceptes religiosos per a l'administració pública local, les institucions funeràries municipals i la comunitat islàmica.	Reptes per a l'administració pública
		Reptes per a les institucions funeràries
		Reptes per a la comunitat islàmica
<i>Estratègies</i>	Es refereix a les estratègies que despleguen els ajuntaments de les ciutats mitjanes i les institucions funeràries locals per intentar donar resposta a les demandes de les comunitats islàmiques del seu territori, així com les estratègies que desenvolupen la comunitat islàmica local per pal·liar les mancances en matèria d'inhumacions.	Estratègies de l'administració pública
		Estratègies de les institucions funeràries

		Estratègies de la comunitat islàmica
<i>Enterraments islàmics</i>	Fa referència a la manera en què es concep la mort i l'enterrament del cos segons els preceptes islàmics.	La gestió de la mort
<i>Comunitat islàmica</i>	És important esclarir que, tot i que es coneix i reconeix la diversitat de tradicions religioses i culturals, així com orígens de les persones que conformen la comunitat islàmica, al llarg de la investigació, especialment en l'exposició dels resultats d'aquesta, es parlarà de comunitat islàmica, en tant que a Santa Maria l'Antiga només hi ha una comunitat islàmica registrada. Així, comunitat islàmica fa referència a un grup de persones d'orígens diversos que professen una mateixa religió, la islàmica (tot i que poden haver-hi diferències en la interpretació, vivència i transmissió d'aquesta), que tenen un lloc de culte i reunió fix (<i>masyd</i> o <i>msid</i>) i un o més representants (<i>imam</i>), alhora que es troba registrada i disposa d'un reconeixement administratiu i institucional. A banda d'això, aquesta investigació se centra en aquelles persones que han nascut a altres països, de majoria islàmica, i que han iniciat un projecte migratori abans d'establir-se a Santa Maria l'Antiga.	
<i>Ciutats mitjanes</i>	Parlem de ciutats mitjanes per referir-nos als termes municipals que, per habitants, no es poden considerar grans ciutats, com Barcelona, però tampoc petits municipis i localitats. La ciutat mitjana que es pren de referència és Santa Maria l'Antiga, la qual té, aproximadament, uns 25.000 habitants.	

8.8. Annex VIII. La llibertat religiosa en el marc de la interculturalitat (2023). Oficina d'Afers Religiosos, Ajuntament de Barcelona

La llibertat religiosa en el marc de la interculturalitat 28 de febrer, 1 i 2 de març de 2023 Oficina d'Afers Religiosos (OAR), Ajuntament de Barcelona		
Dia:	Hora:	Lloc:
Dimarts, 28 de febrer de 2023	9.30 h – 14.00 h	Museu Etnològic i de Cultures del Món (MUEC) – Seu Montcada
Buidatge jornada		
10.00 h – 10.45 h. Conferència inaugural: «La gestión pública de la diversidad religiosa: desafíos y propuestas»	A càrrec d'Eduardo Vieitez	a. Religions, societat i diversitat Quan parlem de la religió cal plantejar-se l'objecte del qual estem parlant: la religió. Definir el concepte de religió és una activitat complexa perquè, normalment, dins la pròpia definició es troba inserta l'experiència, la tradició religiosa o (a)religiosa de qui la defineix. De la mateixa manera, religió i cultura estan estretament vinculades entre sí, i gaudeixen d'una relació molt fluida (per exemple, que a vegades costa qualificar certes tradicions com a religioses o culturals). De fet, si preguntéssim a persones al carrer sobre la cultura o la religió, evocaríen elements positius com rituals, monuments, creences, llibres, costums, música, etc., tota una sèrie d'actius que es troben molt presents. Tanmateix, en tot paràmetre cultural, així com religiós, existeix una part que inclou aspectes morals i ètics, que discerneixen entre allò que està bé i allò que no.

Hem de pensar en clau dels límits: l'elasticitat dels límits de cadascuna de les cultures és un element clau per a la convivència harmònica en la diversitat. Les religions, a banda d'establir com ens hem de comportar, suposen marcadors d'identitat. I, els elements culturals que marquen identitat, són els que més mobilització suposen socialment (identitat col·lectiva). Així, la religió suposa un marcador cultural que comporta identitats col·lectives.

Alhora, la identitat és un exercici comparatiu: som qui som en funció dels altres. Permanentment, existeix una reassignació de la identitat en funció dels altres. Funcionem per estereotips molt bàsics que, automàticament, redueixen els paràmetres culturals a estereotips molt elementals. Tot i que resulten difícils de combatre, és necessari tenir-los en compte.

Hauríem de preguntar-nos: les identitats són dinàmiques i fluides? Tot i que ens agrada pensar que sí, són molt menys dinàmiques del que realment ho són. Les identitats són més fixes del que els discursos diuen (per exemple, la gent no canvia de religió periòdicament o múltiples cops en la seva vida).

b. Respostes a la diversitat religiosa

La societat catalana ha viscut una secularització bastant ràpida: de l'espai públic i les xarxes socials s'ha anat privatitzant, trobant el seu espai a l'interior de les cases o dels grups socials. Aquesta era la tesi que abundava a tota Europa, tot i que posteriorment ha quedat desmentida en tant que hi ha hagut una (re)emergència del fet religiós com un fet polític i social.

El fet religiós és tremendament difícil de definir:

- Pot haver creença sense pertinença, és a dir, la creença en una divinitat, però no en la institució religiosa.
- Pot donar-se la pertinença sense creença, és a dir, persones que es posicionen com a no creients, però que es posiciona en qüestions religioses (per afinitat o per oposició a altres religions).
- El sincretisme en els moviments d'espiritualitat, com si fossin una cartera de valors.

A més, cal incloure l'avenç tecnològic en l'estudi del fet religiós. A través de les noves tecnologies, cada cop es necessita menys la corporalitat. La desterritorialització és cada cop major i, com a tal, és important parar atenció en la importància que això té per l'experiència religiosa.

Què és la diversitat? Diverses identitats diferents. En la religió hi ha majories i minories. La religió, ja sigui per tradició, per número o perquè es troba ancorada als ressorts de poder tradicional pot esdevenir dominant i, consegüentment, constituir un binomi majoria-minories. Aquest és, precisament, el gran repte de la democràcia, en tant que, per la seva definició, en un sistema democràtic la majoria gana i les minories perden. Si la democràcia és la tirania de la majoria, no és democràcia.

Aquest binomi estableix el marc normatiu que indica allò normal, normatiu i heterodox. Existeixen uns límits i unes restriccions, una manera de determinar el que està permès i el que no. sempre és construït i estem vinculats a aquesta normativitat (per exemple, l'ordre públic és la tradició jurídica que estableix com està acceptat comportar-se). **En definitiva, la normativitat reflexa uns valors compartits. Però, de qui? Uns valors compartits de la majoria.**

c. Amenaces, obstacles

La diversitat, en ocasions, és vista com:

- La por a allò desconegut, al canvi, a la innovació
- Els sistemes de comunicació social operen amb unes lògiques que no són les ideals, són lògiques de mercat, de demanda i buscar una demanda, atenció. Això no facilita una resposta adequada a la diversitat religiosa.
- La competència electoral no ajuda, en tant que es mouen en funció que majoritàriament mobilitza a la ciutadania. A més, és un joc a curt termini: els partits polítics han de jugar a fer el seu programa electoral atractiu amb una vigència de quatre anys. En aquest sentit, la diversitat religiosa no només es veu afectat per la brevetat de la vigència política sinó perquè, a més a més, pot ser revocada en funció dels ideals dels propers candidats.

- Les respostes socials poden ser presoneres d'aquestes tendències, del discurs d'una interculturalitat camuflada "d'assimilacionisme amable"

En general, la diversitat és vista com una amenaça. Exemple d'això és la Torre de Babel: la diversitat és el càstig. Quan Déu s'enfada, envia a la terra la diversitat lingüística per tal que les persones no s'entenguessin. Això es troba arrelat a la nostra base cultural, el fet que la diversitat és un mal.

Ens trobem, doncs, en un model d'assimilacionisme amable, oberts a incorporar alguns trets d'altres cultures (com la gastronomia), però sense deixar de tenir el model assimilacionista adherit.

Algunes de les excuses que s'utilitzen per a limitar la diversitat són:

- La diversitat religiosa és un problema en la gestió de la societat. Seria més fàcil gestionar la societat si no hi hagués diversitat.
- Tota societat (estatal) necessita uns elements culturals de cohesió. Tot i que, per tal que una societat estigui cohesionada, no és necessari establir alguns trets culturals iguals, és una idea que està fortament arrelada a l'imaginari de les persones. Per exemple, a l'Estat Espanyol tothom parla castellà i això no significa que hi hagi cohesió política.
- La nova ciutadania ha "d'integrar-se" i respectar els valors de la "societat d'acollida" (europeus). A més, es té la idea que aquell que estava abans té prioritat vers els que venen després. Tanmateix, algunes persones sempre es troben en aquesta posició anticipada, tot i que hi haguessin persones que ja hi eren abans.
- Gestionar democràticament la diversitat religiosa implica un cost econòmic i social. Ho fem perquè s'ha de fer, però implica una despesa, una

d. Com protegir la religió?

L'ordenament jurídic es basa en la llibertat de religió com a dret fonamental. La és un dels primers drets de tots els tractats.

Està molt condicionat pel context constitucional. L'Estat Espanyol era un país oficialment catòlic. Durant el franquisme, la presència de l'església catòlica va ser molt important, en tant que també va estar en la seva majoria al bàndol guanyador de la guerra. Això va condicionar, posteriorment, la constitució de 1978.

En el context europeu, és el conveni dels Drets Humans, el qual no és incompatible amb l'existència d'Estats amb una religió oficial, sempre que la ciutadania pugui exercir la seva religió de forma lliure.

En aquest context, es va crear un marc jurídic vigent desequilibrat, en tant que està basat en la constitució, els acords amb la Santa Seu, la llei orgànica de la llibertat religiosa i les lleis de 1992 que constaten acords amb tres religions: musulmana, jueva i evangèlica.

En ser un Estat descentralitzat, hi ha una repartició de competències: tenim un marc jurídic amb diversos nivells de reconeixement en relació amb les diverses religions:

- Religió catòlica en tant que hi ha una referència i un tractat internacional entre l'Estat Espanyol i la Santa Seu. És un tractat internacional perquè l'Església Catòlica té un Estat.
- L'Estat té acords amb les religions islàmiques, jueves i evangèliques. Tanmateix, hi ha moltes altres religions.

e. Propostes per a la gestió pública

La diversitat religiosa (i no religiosa) és la condició normal i sana d'una societat lliure. Si hi ha diversitat és perquè hi ha llibertat. Algunes bases polítiques per a l'apertura de la diversitat:

- Assumir la importància i inevitabilitat de les identitats, també religioses
- No impossibilitar a ningú ser com és, no imposar a ningú com no vol ser
- Desenvolupar competències per a la interculturalitat = descentralització + empatia + diàleg

- Renunciar als esquemes fixes apriorístics: equilibri (in)estable i qüestionable d'acomodaments recíprocs, imperfectes, dinàmics i dialogats. '.

f. Principis per a una laïcitat oberta/positiva

- Llibertat de consciència
- Igualtat de ciutadans i grups (no discriminació)
- Separació Església-Estat
- Neutralitat davant el fet religiós o no religiós
- Cooperació, col·laboració amb les entitats religioses com qualsevol altra entitat
- Reinterpretació dels drets i gaudiment d'ells a través de la diversitat
- Trencament amb la lògica assimilacionista, la lògica del privilegi. No es tracta d'atorgar privilegis, sinó d'evitar la seva discriminació, segregació, disminució d'oportunitats
- Trencament amb la lògica de l'especificitat, és a dir, atorgar mateixos drets per a tothom, però adequats a cada identitat.

g. Conclusió

- La gestió de les diferències religioses a les nostres societats democràtiques és encara insuficient. Tenim una garantia asimètrica de la llibertat religiosa, per un ordenament jurídic i social; estem en una societat amb una cultura política assimilacionista, una pauta assimilacionista amable, perquè a més els de la majoria pensem que podem imposar.
- Manca coneixement de la diversitat religiosa; manca reconeixement, posar l'altre en posició d'igual a igual
- Necessitem normalitzar el fet religiós i la seva gestió com un fet socialment rellevant. Venim d'una societat laica, però amb molt de prejudici sobre el fet religiós.
- Cal gestionar la diversitat religiosa com una política de drets humans i ciutadania
- Hi ha necessitat d'intervenció des de tots els àmbits institucionals

		• Necessitaríem una pràctica coherent des de les administracions públiques • Oportunitat de primer ordre que no estem aprofitant. Lluny de ser una dificultat per gestionar, un repte, un desafiament, és una oportunitat. La societat serà millor si és diversa, més eficaç, competitiva i tots guanyem si la gestionem adequadament. Necessitem que els poders públics comuniquin això, no només perquè està bé, perquè cal fer-ho, sinó que ens beneficiarem tots.
11.00 h – 12.30 h. Taula de treball: <i>«Trenta anys dels acords de 1992. Demandes compartides»</i>	Moderació: Mustapha Aoulad Sellam Slaoui Intervenció: Mohamed El Ghaidouni El Morabet, Guillem Correa i Caballé, Gorge Burdman, Glòria Puig, Ariadna Solé Arraràs i	La normalització del fet religiós a la nostra societat passa per l'interès de les persones, és un fet que ens afecta a tota la societat, igual que els drets. També, que hi hagi acords de l'estat, uns drets reconeguts sobre el paper, no implica que aquests es posin en marxa i que les persones afectades els gaudeixin. Un exemple són els acords del 1992, que suposaren una fita important en el reconeixement jurídic i públic del pluralisme religiosos. Al 2022 van fer el 30è aniversari d'aquella signatura, que es van signar amb representants de les federacions musulmana, jueva i evangèlica. Tot i això, els acords són una llei ordinària i mai no es va crear un reglament per desenvolupar-los, ni se'ls assignarà una partida pressupostària per fer efectiu tot això. Amb aquests acords hi ha tota una sèrie de tradicions religioses, com els budistes, que no estan recollides en aquests acords. a. <u>Oficina d'Afers Religiosos (OAR) de l'Ajuntament de Barcelona</u> Intenten treballar des del marc de neutralitat cap a les diferents tradicions religioses en condicions d'igualtat, però el marc legal ja estableix una desigualtat. Les demandes són principalment de competència municipal: establiment de centres de culte i tot el que requereix, festivitats, celebracions tant a espai públic com equipaments (hi ha unes línies de subvencions que donen suport a l'establiment dels centres de culte i l'OAR dóna suport a les entitats en els tràmits), qüestions administratives, fiscals, etc. I altres qüestions que tenen a veure amb l'àmbit funerari, visibilitat i reconeixement, i demandes de qüestions sobre discriminació i delictes d'oci.

Albert Fages
González

b. Oficina per la No Discriminació (OND)

Han intentant lluitar i defensar els drets, protecció, suport i acompanyament a les víctimes de discriminació al Pla Intermunicipal contra l'Islamofòbia.

c. Consell evangèlic de Catalunya

La “normalització religiosa” es va engegar fa 30 anys, però no ha avançat gaire. Totes les Constitucions sempre han discriminat altres confessions que no sigui l'església majoritària, excepte les 2 republicanes i l'actual, tot i que a l'actual hi ha una referència a la majoritària. Però, on són els altres? Després de totes les Constitucions en contra, els acords del 92 sembla una bona notícia.

L'esperit de la transició era escoltar les necessitats de la gent. Els jueus, els musulmans i els evangèlics tingueren el dret a ser tractats iguals. Aquests tracte significava reconeixement de la diversitat sociològica.

d. Comunitat jueva israeliana

Els acords permetien una visualització de la comunitat jueva a Catalunya. Van ser visionaris. En el desenvolupament dels anys, permetre una sèrie de programes, acords, amb una participació activa ciutadana essencial, que permetrà que les religions minoritàries (en relació amb la majoritària) gaudeixin d'una igualtat en l'exercici dels drets.

Els acords permeten assistència religiosa als hospitals i presons. Hi ha moltes coses que falten, per això cal un diàleg interreligiós. Als llibres religiosos, a les persones que arribaven d'altres pobles no els deien estrangers, sinó viure/habitar. Era un concepte de ciutadà, de permetre que estigui amb els altres.

e. Entitats Budistes de Catalunya

Als acords de 1992, el budisme no estava inclòs perquè hi ha una condició prèvia: el reconeixement de l'arrelament notori, que ho concedeix el ministeri de justícia, i no els hi va donar fins al 2007. Aquest arrelament notori no permet fer matrimonis amb valor civil, les cerimònies fúnebres, etc. Això ho fa una funerària privada que cal pagar.

		No els dóna cap altre dret. Estan marginats. Els budistes no tenen cap dret de res, han de pagar tot, no tenen dret a cap desgravació, etc. Una reivindicació és que els ministres de culte estiguin inclosos a la seguretat social. Actualment estan inscrits com a jardineros. Les reivindicacions s'han fet a l'Estat Espanyol, però sempre va al calaix. f. <u>Ajuntament: com ajudar a aplicar els acords</u> Totes les confessions es troben regularment per parlar del dolor a la ciutat, el que preocupa als i les ciutadanes. S'apleguen per parlar d'aquestes coses. Estan encantats amb la Generalitat, que ha estat l'única administració pública a nivell de CCAA que ha constituït una Oficina de la Direcció General d'Afers Religiosos. Va establir una ordenança municipal que va permetre que l'espai públic de la ciutat de Barcelona fos accessible a totes les comunitats religioses. És important aquest dret a accés.
12.30 h – 14.00 h Taula de treball: <i>«Festivitats, visibilitat i reconeixement simbòlic»</i>	Moderació: Avi Astor Intervenció: Irene Muzás, Manuel Zamora Negrillo, Daniel Granados i Esteve Caramés	Barcelona és singular pel que fa al context espanyol i català: és una de les ciutats més secularitzades i, alhora, les expressions religioses al carrer són més visibles a Barcelona que a qualsevol altre lloc d'Espanya. No només per part de les religions minoritàries, sinó per grups i confraries catòliques, manifestacions de religions antigues, etc. La religió a l'espai públic és una presència dinàmica. A més, hi ha noves formes d'interculturalitat religiosa, actuacions promogudes per part de l'ajuntament, altres que sorgeixen per part de les mateixes comunitats... això és important, no només per assolir la coexistència de les comunitats sinó per garantir la convivència. Tanmateix, un de les problemàtiques que exposen les diferents comunitats religioses és la seguretat: poden fer coses a l'espai públic, però sempre hi ha el neguit de la seguretat tot i que, generalment, la gent s'interessa per les expressions de religiositat que es duen a terme al carrer. Per això, es planteja fins a quin punt la seguretat és una inquietud pròpia o una problemàtica objectiva i real. Fent una mirada als darrers 30-40 anys, la centralitat de les polítiques culturals es basa en l'excel·lència (què és bo per a la ciutadania culturalment parlant, què val la pena i què no, és a dir, una idea dual de centre-perifèria), i la idea de cultura no és només un element

que facilita aquest accés, sinó que és un actiu econòmic (té la capacitat de produir riquesa, o la cultura com a recurs per al turisme, la publicitat, etc.). La resposta a aquesta reflexió és una cultura determinada com a dret.

El Pla de Drets Culturals busca fer un aterratge d'una sèrie de línies de debat que des de fa anys s'estan tenint. Han liderat una reposició planificant un calendari i un pressupost en termes de drets culturals en política pública, principalment des del dret a l'accés i el dret a la participació. Les polítiques culturals no han de ser exclusivament destinades a sectors culturals. Aquest pla té alguns elements i principis com:

- Polítiques feministes
- Transparència
- Sostenibilitat (mediambiental i social)
- Descentralització (no només descentralitzar algunes activitats, sinó fer prospecció al territori i reconèixer altres o noves centralitats culturals)
- Transversalitat (les polítiques, per tal que siguin transformadores, han d'interpel·lar múltiples àmbits)
- No només es troba implicada l'administració pública, sinó també el teixit associatiu i els espais vinculats a l'activisme.

La llibertat religiosa en el marc de la interculturalitat 28 de febrer, 1 i 2 de març de 2023 Oficina d'Afers Religiosos (OAR), Ajuntament de Barcelona		
Dia:	Hora:	Lloc:
Dimecres, 1 de març de 2023	16.00 h – 17.30 h	Biblioteca funerària al Cementiri de Montjuïc – Col·lecció de Carrosses Fúnebres
Buidatge jornada		
16.00 h – 17.30 h. Presentació del futur espai interconviccional de Montjuïc	A càrrec de Miquel Trepà, director general de Cementiris a Barcelona.	Rehabilitació de l'edifici D del Cementiri de Montjuïc – Sala d'Actes Multi-confessional. Pla Barcelona Interculturalitat. El context de la pandèmia ha posat de manifest una necessitat: morir. Tenint en compte el marc legal que determina com s'ha de realitzar el procés quan una persona mor, és important intentar superar-lo i donar un servei a cada família, amb la seva tradició cultural i religiosa, per tal de tenir la màxima oferta possible al conjunt de cementiris. Actualment, el gran centre és el cementiri de Collserola. Estan rehabilitant l'espai multi-confessional per superar algunes barreres i oferir, en funció de cada cultura, un espai que permeti autogestionar o gestionar aquells elements que cada religió necessiti. Aquest espai ja havia funcionat, però va tancar per problemes de seguretat amb la infraestructura. Els objectius, en termes generals, són: • Singularitzar el comiat amb el màxim d'acompanyament possible.

- Pel que fa a l'Associació Espanyola de Cementiris i Funeràries públiques, volen empènyer el conjunt funerari en aquesta direcció. De fet, ja s'ha aprovat una guia que pretén ajudar el conjunt de municipis d'Espanya, incorporant molts dels aspectes que consideren que han de marcar un futur proper. Si la guia o les actuacions no van més enllà, és perquè la normativa no ho permet.

El projecte va començar el juliol de 2020, amb la licitació del projecte, i finalitzen les obres el desembre de 2023. Finalment, al juny de 2024, entrarà en activitat la sala.

Es tracta d'un projecte heretat de la veu i les necessitats de la ciutadania vers els serveis funeraris, especialment la comunitat islàmica. Es tracta d'un espai sense símbols concrets o fixes, amb diferents zones de rentat de peus i lavabos, sala de preparació i una sala d'actes per a la celebració de cerimònies i rituals funeraris.

En general, és un espai molt orientat a les persones que viuen a la zona del Raval. Per fer ús d'espais semblants, actualment, han d'anar a Collserola. Això els hi facilitarà l'accés per proximitat.

Aquest pla director està previst fins al 2030. El repte sorgeix en relació amb la conservació del patrimoni, en tant que es considera que s'ha de prioritzar patrimoni i no conservar-ho tot. D'aquesta forma, també, es guanyarà en espai i permetrà l'admissió de noves tradicions al cementiri, no només pel que fa a religions, sinó també diferents pràctiques fúnebres com la inhumació de cendres, o poder pensar en una mirada més verda i mediambiental amb el compostatge humà.

És necessari adaptar el cementiris per tal que la ciutat no torni a topar amb ells, els cementiris han de ser equipaments vius.

La idea final és oferir tot el ventall de serveis possibles per tal que la ciutadania pugui triar quina és la forma que més s'adapta a les necessitats i conviccions vers la mort i la inhumació.

8.9. Annex IX. Guió d'entrevista: persones expertes

Entrevista	
Persones expertes 1	
Categoria	Pregunta
Concepció de la mort i ritual fúnebre	Explica'm una mica quina és la teva trajectòria pel que fa a la mort de les comunitats islàmiques a Catalunya. Amb quines comunitats has treballat?
	Segons la teva expertesa, com s'entén la mort en la religió islàmica?
	A grans trets, quina és la seqüència del ritual fúnebre?
Marc legal i jurídic	Quina llei determina com es pot enterrar un cos i com no? (OMS, estatal, autonòmica, local, etc.)
	Aquesta llei pot variar entre comunitats autònomes? I entre municipis?
	A grans trets, quins límits marca la llei a Catalunya respecte a les inhumacions segons preceptes islàmics?
	Coneixes quines competències es pot tenir a escala municipal per als enterraments islàmics? Tenen autoritat per crear un cementiri multiconfessional o per destinar un espai del cementiri municipal a les pràctiques d'altres confessions religioses?
	A l'etnografia amb en Jordi Moreras es fa explícit que la gran majoria de les demandes de cementiris multiconfessionals han estat denegades. Els arguments que dona l'administració pública és la incompatibilitat de les demandes amb el marc legal. Penses que poden haver-hi altres motius? Quins?
Reptes	Quina és la situació actual en matèria d'enterraments de les comunitats islàmiques? I respecte del ritual fúnebre? És a dir, què fan les persones que professen la religió islàmica a Catalunya quan volen ser enterrades/enterrar els seus éssers estimats?
	Quins són els principals reptes als quals s'enfronten les comunitats islàmiques per ser enterrades en context migratori, concretament a Catalunya?
	Existeixen moltes demandes/peticions per part de les comunitats islàmiques sobre cementiris multiconfessionals?
	Quins són els requisits necessaris per iniciar una petició de cementiris multiconfessionals per part de les comunitats islàmiques a l'administració pública?
	Em pots explicar casos d'èxit de gestió de cementiris islàmics? Per què penses que es van resoldre favorablement?
	Em pots explicar casos problemàtics de gestió de cementiris islàmics? Per què penses que no es van resoldre favorablement?
	Quins trets diferencials consideres que han tingut aquestes demandes (resolució favorable) respecte a les altres (denegades)?
Estratègies	Saps si la manera en què volen ser enterrats/enterrades i on és una cosa que es té present en vida? És a dir, hi ha una planificació prèvia a conseqüència de trobar-se en context migratori?
	Generalment, les persones migrades que professen la religió islàmica volen ser enterrades en context migratori, és a dir, a Catalunya?

	És la repatriació l'opció més recurrent entre les comunitats islàmiques a Catalunya? Coneixes si hi ha diferències entre comunitats?
	Quines estratègies es duen a terme per part de les comunitats islàmiques quan es produeix una defunció?
	Quin paper té la comunitat en tot aquest procés? S'activa alguna solidaritat col·lectiva?
	Aquesta solidaritat, és una característica de les societats que professen la religió islàmica o és un mecanisme de resposta que han adaptat pel context migratori?
	Quins actors es veuen implicats en el procés ritual i la inhumació? (família, comunitat, administració pública, institucions funeràries, etc.)
	Existeixen diferències segons la classe social de les persones a ser enterrades? I segons el gènere? Quines?
Interculturalitat	Com ja sabem, l'islam no és l'única religió que, per incompatibilitat amb la legislació en matèria d'enterraments, queda exclosa dels cementiris catalans. Consideres que hi ha una igualtat de tracte amb altres religions, com la jueva o la fe bahá'í? S'aplica la llei de la mateixa manera amb altres confessions religioses?
	Consideres que la presència d'un cementiri municipal per a la comunitat islàmica local afavoriria l'acomodació social de les persones que professen aquesta religió?
Per tancar... (consells d'investigació)	Tenint en compte l'objectiu d'aquesta investigació, hi ha alguna cosa que no t'he preguntat que pensis que és important fer constar?
	Segons la teva expertesa, quins aspectes penses que he de tenir en compte a l'hora de realitzar la investigació?
	Quins consideres que poden ser els principals reptes d'estudiar aquesta temàtica? I com penses que els puc resoldre?

Entrevista	
Persones expertes 2	
Categoria	Pregunta
Concepció de la mort i ritual fúnebre	Explica'm una mica quina és la teva trajectòria pel que fa a la mort de les comunitats islàmiques a Catalunya. Amb quines comunitats has treballat?
	Segons la teva expertesa, com s'entén la mort en la religió islàmica?
	A grans trets, quina és la seqüència del ritual fúnebre?
Marc legal i jurídic	Quina llei determina com es pot enterrar un cos i com no? (OMS, estatal, autonòmica, local, etc.)
	Aquesta llei pot variar entre comunitats autònomes? I entre municipis?
	A grans trets, quins límits marca la llei a Catalunya respecte a les inhumacions segons preceptes islàmics?
	Coneixes quines competències es pot tenir a escala municipal per als enterraments islàmics? Tenen autoritat per crear un cementiri multiconfessional o per destinar un espai del cementiri municipal a les pràctiques d'altres confessions religioses?
	Els arguments que dona l'administració pública per a denegar les demandes de creació de cementiris multiconfessionals és la

	incompatibilitat de les demandes amb el marc legal. Penses que poden haver-hi altres motius? Quins?
Reptes	Quina és la situació actual en matèria d'enterraments de les comunitats islàmiques? I respecte del ritual fúnebre?
	Quins són els principals reptes als quals s'enfronten les comunitats islàmiques per ser enterrades en context migratori, concretament a Catalunya?
	Existeixen moltes demandes/peticions per part de les comunitats islàmiques sobre cementiris multiconfessionals?
	Quins són els requisits necessaris per iniciar una petició de cementiris multiconfessionals per part de les comunitats islàmiques a l'administració pública?
	Em pots explicar casos d'èxit de gestió de cementiris islàmics? Per què penses que es van resoldre favorablement?
	Em pots explicar casos problemàtics de gestió de cementiris islàmics? Per què penses que no es van resoldre favorablement?
	Quins trets diferencials consideres que han tingut aquestes demandes (resolució favorable) respecte a les altres (denegades)?
Estratègies	Saps si la manera en què volen ser enterrats/enterrades i on és una cosa que es té present en vida? És a dir, hi ha una planificació prèvia a conseqüència de trobar-se en context migratori?
	Generalment, les persones migrades que professen la religió islàmica volen ser enterrades en context migratori, és a dir, a Catalunya?
	És la repatriació l'opció més recurrent entre les comunitats islàmiques a Catalunya? Coneixes si hi ha diferències entre comunitats?
	Quines estratègies es duen a terme per part de les comunitats islàmiques quan es produeix una defunció?
	Quin paper té la comunitat en tot aquest procés? S'activa alguna solidaritat col·lectiva?
	Aquesta solidaritat, és una característica de les societats que professen la religió islàmica o és un mecanisme de resposta que han adaptat pel context migratori?
	Quins actors es veuen implicats en el procés ritual i la inhumació? (família, comunitat, administració pública, institucions funeràries, etc.)
	Existeixen diferències segons la classe social de les persones a ser enterrades? I segons el gènere? Quines?
Interculturalitat	Com ja sabem, l'islam no és l'única religió que, per incompatibilitat amb la legislació en matèria d'enterraments, queda exclosa dels cementiris catalans. Consideres que hi ha una igualtat de tracte amb altres religions, com la jueva o la fe bahá'í? S'aplica la llei de la mateixa manera amb altres confessions religioses?
	Consideres que la presència d'un cementiri municipal per a la comunitat islàmica local afavoriria l'acomodació social de les persones que professen aquesta religió?
Per tancar...	Tenint en compte l'objectiu d'aquesta investigació, hi ha alguna cosa que no t'he preguntat que pensis que és important fer constar?

	Segons la teva expertesa, quins aspectes penses que he de tenir en compte a l'hora de realitzar la investigació?
	Quins consideres que poden ser els principals reptes d'estudiar aquesta temàtica? I com penses que els puc resoldre?

8.10. *Annex X. Guió d'entrevista: personal de l'Ajuntament de Santa Maria l'Antiga*

Entrevista	
Entrevista Ajuntament Santa Maria l'Antiga 1	
Categoria	Pregunta
<i>Presentació</i>	
Introducció	Quina és la situació actual en matèria d'enterraments de les comunitats islàmiques al municipi? I respecte del ritual fúnebre? És a dir, què fan les persones que professen la religió islàmica a Santa Maria l'Antiga quan volen ser enterrades/enterrar els seus éssers estimats?
Reptes	Com a Ajuntament, quines alternatives oferiu o heu ofert a les comunitats islàmiques per a l'enterrament dels seus difunts?
	Feu derivacions a altres municipis? En cas de fer derivacions a altres municipis, com es valoren des de la comunitat aquestes opcions?
	Pel teu contacte amb la ciutadania, consideres que les comunitats islàmiques del municipi estan totalment o parcialment satisfetes amb les possibilitats que ofereix el municipi en temes d'enterraments?
	Planegeu tenir altres alternatives a la situació actual? Esteu treballant en propostes de millora?
	Quin és el procés de construcció de les propostes/alternatives en matèria d'enterraments islàmics? (procés participatiu o no)
	Existeixen moltes demandes/peticions per part de les comunitats islàmiques sobre parcel·les islàmiques al cementiri municipal?
	Hi ha diferències entre grups ètnics pel que fa a les peticions?
	Quins són els requisits necessaris per iniciar una petició de parcel·les als cementiris per part de les comunitats islàmiques a l'administració pública?
	Porteu un registre de les demandes de les comunitats islàmiques en matèria d'enterraments?
	Com a Ajuntament, amb quins problemes i reptes us trobeu en fer efectiu el dret a ser enterrat segons les pròpies conviccions?
	Quins són els motius pels quals heu desestimat algunes demandes de les comunitats islàmiques locals en matèria d'enterraments?
	Quin marge de maniobra (territori, legislació, etc.) teniu com a Ajuntament per a la creació de parcel·les islàmiques? Es podria fer? (Per què no o per què sí?)
Estratègies	Teniu dades sobre casos de repatriació entre les comunitats islàmiques del municipi? Consideres que és l'opció més recurrent?
	Penses que la repatriació és una conseqüència directa de la impossibilitat d'enterrar-se al municipi?
	Quines estratègies es duen a terme per part de les comunitats islàmiques del municipi quan es produeix una defunció?
	Quin paper té la comunitat en tot aquest procés? S'activa alguna solidaritat col·lectiva?
	Les comunitats islàmiques del municipi han iniciat algun procés per obtenir finançament/subvenció/ajuda econòmica per part de l'Ajuntament per costejar els enterraments o repatriacions?

	Heu tingut algun cas particular que hagi mobilitzat a les comunitats? Com heu respost davant l'emergència?
	Coneixes exemples de bones pràctiques que s'hagin pogut fer pel que fa als enterraments islàmics?
	Tenint en compte el teu coneixement sobre el territori i la ciutadania, quina penses que és la manera més factible de fer encaixar les demandes en matèria d'enterraments per part de la comunitat islàmica i la casuística física i legal del municipi?
Interculturalitat	Hi ha altres comunitats religioses no islàmiques que hagin iniciat peticions o manifestat la seva voluntat de ser enterrades al municipi?
	Quina ha estat la resolució d'aquestes peticions? Per què?
	Consideres que la presència d'un cementiri municipal per a la comunitat islàmica local afavoriria l'acomodació social de les persones que professen aquesta religió?
	Quina seria la situació ideal a llarg termini en matèria d'enterraments? (islàmics i no islàmics)
Per tancar...	Tenint en compte l'objectiu d'aquesta investigació, hi ha alguna cosa que no t'he preguntat que pensis que és important fer constar?

Entrevista	
Entrevista Ajuntament Santa Maria l'Antiga 2	
Categoria	Pregunta
<i>Presentació</i>	
Introducció	Quina és la situació actual en matèria d'enterraments de les comunitats islàmiques al municipi? I respecte del ritual fúnebre? És a dir, què fan les persones que professen la religió islàmica a Catalunya quan volen ser enterrades/enterrar els seus éssers estimats a Santa Maria l'Antiga?
Reptes	Quines alternatives tenen les comunitats islàmiques del municipi per a l'enterrament dels seus difunts?
	Es fan derivacions a altres municipis? En cas de fer derivacions a altres municipis, com es valoren des de la comunitat aquestes opcions?
	Pel teu contacte amb la ciutadania, consideres que les comunitats islàmiques del municipi estan total o parcialment satisfetes amb les possibilitats que ofereix el municipi en temes d'enterraments?
	En algun moment s'ha contemplat la creació d'altres alternatives a la situació actual? S'han treballat en propostes de millora?
	Quin acostuma a ser el procés de construcció de les propostes/alternatives en matèria d'enterraments islàmics? (procés participatiu o no)
	Existeixen moltes demandes/peticions per part de les comunitats islàmiques sobre parcel·les islàmiques al cementiri municipal?
	Hi ha diferències entre grups ètnics pel que fa a les peticions? I entre classe social?
	Quins són els requisits necessaris per iniciar una petició de parcel·les als cementiris per part de les comunitats islàmiques a l'administració pública?

	Porteu un registre de les demandes de les comunitats islàmiques en matèria d'enterraments?
	Amb quins problemes i reptes us trobeu en fer efectiu el dret a ser enterrat segons les pròpies conviccions?
	Quins són els motius pels quals es desestimen algunes demandes de les comunitats islàmiques locals en matèria d'enterraments?
	Quin marge de maniobra (territori, legislació, etc.) teniu com a Ajuntament per a la creació de parcel·les islàmiques? Es podria fer? (Per què no o per què sí?)
Estratègies	Teniu dades sobre casos de repatriació entre les comunitats islàmiques del municipi? Consideres que és l'opció més recurrent?
	Penses que la repatriació és una conseqüència directa de la impossibilitat d'enterrar-se al municipi?
	Quines estratègies es duen a terme per part de les comunitats islàmiques del municipi quan es produeix una defunció?
	Quin paper té la comunitat en tot aquest procés? S'activa alguna solidaritat col·lectiva?
	Les comunitats islàmiques del municipi han iniciat algun procés per obtenir finançament/subvenció/ajuda econòmica per part de l'Ajuntament per costejar els enterraments o repatriacions?
	Heu tingut algun cas particular que hagi mobilitzat a les comunitats? Com heu respost davant l'emergència?
	Coneixes exemples de bones pràctiques que s'hagin pogut fer pel que fa als enterraments islàmics?
	Tenint en compte el teu coneixement sobre el territori i la ciutadania, quina penses que és la manera més factible de fer encaixar les demandes en matèria d'enterraments per part de la comunitat islàmica i la casuística física i legal del municipi?
Interculturalitat	Hi ha altres comunitats religioses no islàmiques que hagin iniciat peticions o manifestat la seva voluntat de ser enterrades al municipi?
	Quina ha estat la resolució d'aquestes peticions? Per què?
	Consideres que la presència d'un cementiri municipal per a la comunitat islàmica local afavoriria l'acomodació social de les persones que professen aquesta religió?
	Quina seria la situació ideal a llarg termini en matèria d'enterraments? (islàmics i no islàmics)
Per tancar...	Tenint en compte l'objectiu d'aquesta investigació, hi ha alguna cosa que no t'he preguntat que pensis que és important fer constar?

8.11. *Annex XI. Guió d'entrevista: personal de la institució funerària*

Entrevista	
Entrevista Funerària	
Categoria	Pregunta
Introducció	Nom i any de fundació de la institució funerària
	En quines ciutats té presència la Funerària?
	Quina cobertura/serveis ofereix?
	Ofereix la mateixa cobertura a tots els municipis?
	En general, quins són els principals serveis que ofereix al municipi?
	Des de quan té presència la institució a Santa Maria l'Antiga?
	Quin tipus de tinença teniu del cementiri i el tanatori de Santa Maria l'Antiga? Què vol dir o quines implicacions té?
	En relació amb la presa de decisions, quina autoritat o quines competències teniu a l'hora d'oferir serveis?
Concepció de la mort i ritual fúnebre	Quin coneixement tens sobre el ritual fúnebre islàmic?
	En què creus que es diferencia del ritual tradicional / catòlic?
Gestió de les defuncions al municipi	Ofereix serveis específics per a persones d'altres confessions religioses?
	I per a la comunitat islàmica concretament?
	En cas d'oferir-ne... - Quins? - Per què? - Fa quant que ofereix aquests serveis? - Quin és el seu cost aproximat?
	Heu hagut de gestionar defuncions de persones musulmanes (a Santa Maria l'Antiga o altres municipis)?
	En cas que hàgiu gestionat defuncions de persones musulmanes, com ho heu fet o com s'acostuma a fer?
	Quin és l'encaix entre el ritual fúnebre islàmic i les pràctiques i serveis de la funerària?
	Rebeu o heu rebut demandes de la comunitat islàmica (tant de Santa Maria l'Antiga com d'altres municipis) per a la realització del ritual funerari islàmic o l'enterrament? - Moltes? - Quin tipus de demandes? - En teniu un registre? - Ho teniu en compte a l'hora de crear nous serveis? - Per què?
	Coneixes exemples de bones pràctiques d'altres empreses que s'hagin pogut fer pel que fa als enterraments islàmics?
	Com a institució funerària, amb quines dificultats o reptes us trobeu a l'hora de garantir el dret a ser enterrats/des segons els preceptes religiosos, concretament els preceptes islàmics? - <i>Finançament</i> - <i>Recursos</i>
Reptes	

	- <i>Suport administració pública</i> - <i>Marc legal i jurídic</i>
	I quines dificultats o reptes consideres o coneixes que té la comunitat islàmica del municipi (o d'altres als quals doneu servei) en matèria d'enterraments islàmics?
	Compteu amb alguna mena de suport o acompanyament (administració municipal, autonòmica, estatal, altres funeràries, etc.) en aquest sentit?
	El personal de la Funerària té formació pel que fa a la diversitat de creences en l'àmbit funerari? - Tot el personal o personal especialitzat? - Qui l'ofereix? - Quina periodicitat acostumen a tenir aquestes formacions?
Estratègies	Heu ofert propostes / alternatives a la comunitat islàmica en termes d'inhumació o tractament del cos? - Quines? - Per què?
	S'han donat casos d'oferir "serveis parcials" a persones musulmanes del municipi?
	De què o de qui depèn que es permetin o proposin aquestes alternatives per tal de garantir, tot i ser parcialment, el dret a ser enterrat/da segons els propis preceptes religiosos?
	Com ja sabràs, les comunitats, en molts casos, acaben gestionant les defuncions dels seus éssers estimats pel "seu compte". - Participeu d'alguna forma de les "estratègies" de les comunitats en matèria d'enterraments (cessió d'espais per al ritual de rentat, assegurances, etc.)?
Interculturalitat	A les entrevistes amb l'Ajuntament de Santa Maria l'Antiga va sortir que s'havia elaborat un nou reglament per al cementiri i tanatori de Santa Maria l'Antiga a través d'un procés participatiu en el qual heu estat implicats. - Quines eren les demandes de l'Ajuntament? - I les demandes de la comunitat islàmica? - Eren viables aquestes demandes? Per què sí? Per què no? - Quin ha estat l'encaix final d'aquestes demandes? - Quina implicació tindrà a la funerària? I a la comunitat? - Plantegeu aplicar les noves incorporacions a altres funeràries o institucions de la casa? - En general, quina valoració en fas?
	Quina consideres que seria la situació ideal a llarg termini en matèria d'enterraments, tant islàmics com no islàmics?
	Consideres que la presència d'una parcel·la al cementiri municipal per a la comunitat musulmana afavoriria l'acomodació social de les persones que professen aquesta religió?
Per tancar	Tenint en compte l'objectiu d'aquesta investigació, hi ha alguna cosa que no t'he preguntat que pensis que és important fer constar?

8.12. *Annex XII. Guió d'entrevista: població musulmana de Santa Maria l'Antiga*

Entrevista	
Entrevista Comunitat Islàmica 1	
Categoria	Pregunta
Introducció	Nom i any de fundació de l'entitat
	Com es va fundar l'entitat? A iniciativa de qui?
	Aproximadament, quantes persones hi formen part de l'entitat?
	Quines activitats desenvolupeu a l'entitat?
	A quina <i>tariqa</i> pertanyen?
	Quina és la regió de procedència i nacionalitat dels assistents? Hi ha més d'una nacionalitat? Quines?
	Com s'organitza la comunitat (consell, comissions, junta directiva, etc.)?
	De quina forma es finança el centre?
	Quin tipus de tinença teniu sobre el local (propietat, lloguer)?
Concepció de la mort i ritual fúnebre	Com s'entén la mort a l'islam?
	Hi ha diferències dins la comunitat pel que fa a la concepció de la mort?
	Què passa quan una persona de la comunitat mor? És a dir, què s'acostuma a fer quan una persona musulmana mor a Santa Maria l'Antiga?
	Quines són les pràctiques habituals respecte al tractament de la mort (<i>acompanyament, rentat ritual, cerimònia religiosa, enterraments</i> , etc.)
	Acompanyament: - Qui fa l'acompanyament del cos? - És igual per a homes i dones?
	Rentat: - Qui és la persona encarregada de portar a terme el rentat? - Quin és el criteri per a triar aquesta persona? És igual per a homes i dones? - Actualment, on es porta a terme el rentat del cos? Per què?
	Cerimònia religiosa: - En què consisteix la cerimònia religiosa? - Qui és la persona encarregada d'oficiar-la? - Actualment, on es porta a terme la cerimònia religiosa? Per què? - És igual per a homes i dones?
	Enterrament: - Com s'ha d'enterrar un cos segons els preceptes islàmics? - Actualment, on s'enterren les persones musulmanes que moren a Santa Maria l'Antiga? Per què? - Quines opcions o alternatives existeixen o s'acostumen a fer servir pel que fa a l'enterrament de les persones musulmanes?
	Quin va ser el darrer cas de defunció? Què va passar?
Gestió de les defuncions al municipi (reptes i estratègies)	Quan es produeix una defunció a Santa Maria l'Antiga: - Quines opcions teniu pel tractament del cos i la seva inhumació? - A través de quins mecanismes us informeu de les opcions que teniu? - Com valora la comunitat aquestes opcions?
	Quin paper té la <i>umma</i> en el moment de la mort?

	Com us coordineu i organitzeu quan es produeix una defunció?
	Com es financen les despeses derivades de la defunció? Quin és el cost aproximat de les diferents opcions?
	Existeix alguna iniciativa autofinançada?
	En cas que existeixi alguna iniciativa autofinançada: quin és el seu origen? Com i quan es va formar? Com funciona? Quina cobertura ofereix?
	Quins són els principals motius de la repatriació del cadàver? És l'opció majoritària entre els membres de la comunitat? Per què?
	Amb quines dificultats us trobeu a l'hora de poder acompanyar la persona difunta? Per què?
	Amb quines dificultats us trobeu a l'hora de realitzar el rentat del cos? I la cerimònia? Per què?
	Amb quines dificultats us trobeu a l'hora d'enterrar el cos de les persones difuntes? Per què?
	Com heu d'actuar davant aquestes dificultats? És a dir, què feu davant aquestes dificultats, com es gestionen?
	Heu iniciat alguna demanda en matèria d'enterraments amb l'Ajuntament de Santa Maria l'Antiga?
	Quines respostes rebeu per part de l'Ajuntament quan es produeix alguna defunció o alguna demanda sobre enterraments per part de la comunitat islàmica de Santa Maria l'Antiga?
	L'Ajuntament us dona propostes / alternatives per poder enterrar a les persones islàmiques del municipi? - Us facilita espais? - Us ofereix suport econòmic? - Us dona informació?
	Per què penses que l'Ajuntament us dona aquestes respostes a les vostres demandes?
Interculturalitat	Hi ha hagut canvis o demandes diferents fets pels membres de la comunitat?
	Hi ha persones interessades a enterrar-se al municipi?
	De què dependria que acceptessin enterrar-se aquí?
	S'ha iniciat un procés participatiu per a la creació d'una parcel·la islàmica al cementiri municipal de Santa Maria l'Antiga: - Heu participat en aquest procés? Com ha estat el procés? Què heu fet per participar-hi? - Us heu sentit escoltats/des? - Creieu que s'ha tingut en compte les vostres aportacions? Quines sí i quines no? - Creieu que dona resposta a les vostres necessitats? A quines dona resposta i a quines no?
	<i>Hipotèticament:</i> quina seria la situació ideal en matèria d'enterraments per a les persones musulmanes de Santa Maria l'Antiga?
	Quin seria el model ideal en relació amb altres municipis o territoris que coneixis? És a dir, coneixes bones pràctiques que, per a tu, donessin resposta a les necessitats de la comunitat en termes d'inhumacions?

	Consideres que la presència d'una parcel·la al cementiri municipal per a la comunitat islàmica local afavoria la integració social i el respecte de les persones que professen aquesta religió?
Per tancar...	Tenint en compte l'objectiu d'aquesta investigació, hi ha alguna cosa que no t'he preguntat que pensis que és important fer constar?

Entrevista	
Entrevista Comunitat Islàmica 2	
Categoria	Pregunta
Concepció de la mort i ritual fúnebre	Com s'entén la mort a l'islam?
	Hi ha diferències dins la comunitat pel que fa a la concepció de la mort?
	Què passa quan una persona de la comunitat mor? És a dir, què s'acostuma a fer quan una persona musulmana mor a Santa Maria l'Antiga?
	Quines són les pràctiques habituals respecte al tractament de la mort (<i>acompanyament, rentat ritual, cerimònia religiosa, enterraments</i> , etc.)
	Acompanyament: - Qui fa l'acompanyament del cos? - És igual per a homes i dones?
	Rentat: - Qui és la persona encarregada de portar a terme el rentat? - Quin és el criteri per a triar aquesta persona? És igual per a homes i dones? - Actualment, on es porta a terme el rentat del cos? Per què?
	Cerimònia religiosa: - En què consisteix la cerimònia religiosa? - Qui és la persona encarregada d'oficiar-la? - Actualment, on es porta a terme la cerimònia religiosa? Per què? - És igual per a homes i dones?
	Enterrament: - Com s'ha d'enterrar un cos segons els preceptes islàmics? - Actualment, on s'enterren les persones musulmanes que moren a Santa Maria l'Antiga? Per què? - Quines opcions o alternatives existeixen o s'acostumen a fer servir pel que fa a l'enterrament de les persones musulmanes?
Gestió de les defuncions al municipi (reptes i estratègies)	Quin va ser el darrer cas de defunció? Què va passar?
	Quan es produeix una defunció a Santa Maria l'Antiga: - Quines opcions teniu pel tractament del cos i la seva inhumació? - A través de quins mecanismes us informeu de les opcions que teniu? - Com valora la comunitat aquestes opcions?
	Quin paper té la <i>umma</i> en el moment de la mort?
	Com us coordineu i organitzeu quan es produeix una defunció?
	Com es financen les despeses derivades de la defunció? Quin és el cost aproximat de les diferents opcions?
	Existeix alguna iniciativa autofinançada?

	En cas que existeixi alguna iniciativa autofinançada: quin és el seu origen? Com i quan es va formar? Com funciona? Quina cobertura ofereix?
	Quins són els principals motius de la repatriació del cadàver? És l'opció majoritària entre els membres de la comunitat? Per què?
	Amb quines dificultats us trobeu a l'hora de poder acompanyar la persona difunta? Per què?
	Amb quines dificultats us trobeu a l'hora de realitzar el rentat del cos? I la cerimònia? Per què?
	Amb quines dificultats us trobeu a l'hora d'enterrar el cos de les persones difuntes? Per què?
	Com heu d'actuar davant aquestes dificultats? És a dir, què feu davant aquestes dificultats, com es gestionen?
	Heu iniciat alguna demanda en matèria d'enterraments amb l'Ajuntament de Santa Maria l'Antiga?
	Quines respostes rebeu per part de l'Ajuntament quan es produeix alguna defunció o alguna demanda sobre enterraments per part de la comunitat islàmica de Santa Maria l'Antiga?
	L'Ajuntament us dona propostes / alternatives per poder enterrar a les persones islàmiques del municipi? - Us facilita espais? - Us ofereix suport econòmic? - Us dona informació?
	Per què penses que l'Ajuntament us dona aquestes respostes a les vostres demandes?
Interculturalitat	Hi ha hagut canvis o demandes diferents fets pels membres de la comunitat?
	Hi ha persones interessades a enterrar-se al municipi?
	De què dependria que acceptessin enterrar-se aquí?
	S'ha iniciat un procés participatiu per a la creació d'una parcel·la islàmica al cementiri municipal de Santa Maria l'Antiga: - Heu participat en aquest procés? Com ha estat el procés? Què heu fet per participar-hi? - Us heu sentit escoltats/des? - Creieu que s'ha tingut en compte les vostres aportacions? Quines sí i quines no? - Creieu que dona resposta a les vostres necessitats? A quines dona resposta i a quines no?
	<i>Hipotèticament:</i> quina seria la situació ideal en matèria d'enterraments per a les persones musulmanes de Santa Maria l'Antiga?
	Quin seria el model ideal en relació amb altres municipis o territoris que coneixis? És a dir, coneixes bones pràctiques que, per a tu, donessin resposta a les necessitats de la comunitat en termes d'inhumacions?
	Consideres que la presència d'una parcel·la al cementiri municipal per a la comunitat islàmica local afavoria la integració social i el respecte de les persones que professen aquesta religió?
Per tancar...	Tenint en compte l'objectiu d'aquesta investigació, hi ha alguna cosa que no t'he preguntat que pensis que és important fer constar?

Consentiment informat

Màster Oficial en Política Social, Treball i Benestar

Treball de Fi de Màster

“La gestió local dels enterraments islàmics en el context de ciutats mitjanes: un estudi de cas”

Si us plau, llegeix acuradament aquest document de consentiment abans de decidir-te a participar en aquest estudi.

1. Objectiu de la investigació:

El propòsit d'aquesta investigació és observar com es gestionen els enterraments islàmics en ciutats mitjanes amb l'objectiu d'identificar els reptes que presenta la gestió local d'aquests enterraments per als diferents actors implicats, conèixer les estratègies que els membres de les comunitats islàmiques han de desenvolupar en el moment que es produeix una defunció i estudiar les respostes generades per l'administració pública local al respecte.

2. Implicacions de la participació:

Et demanarem, en primer lloc, algunes nocions sobre la concepció de la mort i el ritual fúnebre islàmic. També, parlarem sobre el marc legal i jurídic que regula la gestió dels enterraments islàmics en l'àmbit estatal, autonòmic i municipal. Posteriorment, et preguntarem sobre els reptes que existeixen en la gestió dels enterraments islàmics per als diferents actors implicats, així com les estratègies que duen a terme els membres de les comunitats islàmiques per a poder exercir el dret a ser enterrats. Per acabar, tractarem el paper dels enterraments islàmics en el marc de la interculturalitat.

3. Durada:

L'entrevista té una durada d'una hora aproximadament.

4. Riscos i beneficis:

No hi ha riscos de cap tipus en la teva participació.

5. Compensació:

Aquest és un treball de pràctiques universitàries i, com a tal, no està prevista cap contraprestació econòmica per participar-hi.

6. Confidencialitat:

Seguint protocols d'ètica i de responsabilitat social professional, de manera general, en cap cas la identitat de les persones o de les institucions que col·laboren en aquestes pràctiques universitàries serà desvelada, si així ho requereixen. La confidencialitat dels relats serà absoluta. Així mateix, en el tractament dels resultats també es garanteix l'absoluta confidencialitat de les persones i/o institucions.

Les entrevistes (o sessions grupals) seran **gravades en àudio** amb el teu coneixement. Aquestes gravacions són imprescindibles per poder realitzar el posterior tractament i anàlisi de la informació continguda, aspectes essencials del procés d'aprenentatge dins la recerca en ciències socials.

Si ho desitges, podràs accedir o obtenir una còpia de les gravacions, d'aquest document o de qualsevol altre que se'n derivi de la teva col·laboració en aquestes pràctiques universitàries, prioritzant també l'anonimat d'altres persones i/o institucions que també hagin participat.

7. Voluntarietat de la participació:

La participació en aquest estudi és completament voluntària. No hi ha cap penalització per no participar-hi.

8. Dret a retirar-te de l'estudi:

Tens el dret a retirar-te de l'estudi en qualsevol moment sense donar explicacions i sense conseqüències negatives; només ens ho has de comunicar per qualsevol mitjà. A banda d'això, si així ho desitges, pots exercir els teus drets reconeguts pel Reglament europeu de protecció de dades personals adreçant-te a (dades del responsable del tractament i correu electrònic) amb la teva sol·licitud i una fotocòpia del DNI. Les sol·licituds per exercir els teus drets estan disponibles a la web de l'Oficina de Protecció de Dades de la UAB (<https://www.uab.cat/web/coneix-la-uab/itineraris/proteccio-de-dades/drets-de-les-persones-interessades-1345764799916.html>).

També tens dret a presentar reclamacions davant l'Autoritat Catalana de Protecció de Dades (<https://apdcat.gencat.cat/ca/contacte>), i sempre que ho consideris necessari pots contactar amb el delegat de protecció de dades de la UAB (proteccio.dades@uab.cat).

En qualsevol cas rebràs una resposta per escrit de l'acció realitzada en el termini establert legalment.

9. Eventual publicació/reutilització/altres processaments de les dades bàsiques i període de retenció:

Les dades seran conservades mentre siguin necessàries per a les finalitats del tractament i per fer front a les eventuais responsabilitats que se'n puguin derivar, sense perjudici de l'exercici dels drets que el RGPD reconeix a les persones titulars de les dades.

El tractament de les teves dades no comporta decisions automatitzades, ni l'elaboració de perfils amb finalitats predictives de preferències personals, comportaments o actituds.

10. Enregistraments i ús de testimonis (marca amb una X):

___ Autoritzo que es facin citacions literals de les meves intervencions sense mencionar el meu nom.

___ Autoritzo que es facin citacions literals de les meves intervencions mentenat el meu nom.

11. Persona de contacte:

En cas de dubte o consulta pots contactar amb:

[Dades investigadora: nom, correu electrònic i número de telèfon]

12. Consentiment:

- He llegit la informació sobre el projecte de recerca i he tingut l'oportunitat de fer preguntes, les quals se m'han respost satisfactòriament.
- Entenc que la informació anonimitzada (sense identificadors personals) d'aquest projecte serà posada a disposició d'altres investigadors un temps després d'haver finalitzat el projecte.
- Estic d'acord a participar-hi i he rebut una còpia d'aquest consentiment.

Nom i cognoms de la persona participant

Signatura _____ Data: _____

Nom i cognoms del/la
Investigador/a: _____

Signatura _____ Data: _____

Moltes gràcies!

8.14. Annex XIV. Llibre de codis

Categoria	Codificació	Codi
A. Principals demandes	<i>A1. Principals demandes de la comunitat islàmica</i>	
B. Darrers moments	<i>B1. Situació actual</i>	B1.1. Situació actual: darrers moments
	<i>B2. Reptes</i>	B2.1. Comunitat islàmica
		B2.2. Administració pública
		B2.3. Institució funerària
	<i>B3. Respostes i estratègies</i>	B3.1. Comunitat islàmica
		B3.2. Administració pública
		B3.3. Institució funerària
C. Defunció	<i>C1. Situació actual</i>	C1.1. Situació actual: defunció
	<i>C2. Reptes</i>	C2.1. Comunitat islàmica
		C2.2. Administració pública
		C2.3. Institució funerària
	<i>C3. Respostes i estratègies</i>	C3.1. Comunitat islàmica
		C3.2. Administració pública
		C3.3. Institució funerària
D. Purificació	<i>D1. Situació actual</i>	D1.1. Situació actual: purificació
	<i>D2. Reptes</i>	D2.1. Comunitat islàmica
		D2.2. Administració pública
		D2.3. Institució funerària
	<i>D3. Respostes i estratègies</i>	D3.1. Comunitat islàmica
		D3.2. Administració pública
		D3.3. Institució funerària
E. Inhumació	<i>E1. Situació actual</i>	E1.1. Situació actual: inhumació
	<i>E2. Reptes</i>	E2.1. Comunitat islàmica
		E2.2. Administració pública
		E2.3. Institució funerària
	<i>E3. Respostes i estratègies</i>	E3.1. Comunitat islàmica
		E3.2. Administració pública
		E3.3. Institució funerària
F. Vetlla i dol	<i>F1. Situació actual</i>	F1.1. Situació actual: vetlla i dol
	<i>F2. Reptes</i>	F2.1. Comunitat islàmica
		F2.2. Administració pública
		F2.3. Institució funerària
	<i>F3. Respostes i estratègies</i>	F3.1. Comunitat islàmica
		F3.2. Administració pública
		F3.3. Institució funerària
G. Acomodació social i convivència	<i>G1. Diàleg intercultural</i>	G1.1. Valoració de la comunitat de les respostes
		G1.2. Prejudicis i estereotips sobre els enterraments islàmics
		G1.3. Percepció social sobre disponibilitat d'un espai per a enterraments islàmics
		G1.4. Diversitat cultural
		G1.5. Persones musulmanes nascudes al municipi

8.15. Annex XV. Marc legal i normatiu municipal i plànol del cementiri

<i>Pla Director del Cementiri (2021)</i>	Dos dels principals objectius del Pla Director del Cementiri (2021) són l'abordatge de la Llei de 1992 sobre espais per a altres confessions culturals als cementiris i dels canvis culturals en l'enterrament, motivat per l'increment de defuncions per causa de la COVID-19. Entre les línies estratègiques del Pla es destaca la <i>Línia 1. "S": Estratègies Socials</i>, en tant que proposa assolir objectius com la no discriminació i afavorir el reconeixement del dret de llibertat i diversitat religiosa. També, és necessari esmentar que el pla contempla la construcció de nínxols «d'orientació significada» en direcció sud-est (direcció de la Meca).
<i>Reglament del Cementiri Municipal de Santa Maria l'Antiga (2023)</i>	En referència al Reglament del Cementiri (2023), l'article 4 sobre enterraments exposa el deure de l'Ajuntament de garantir l'observança dels acords de cooperació oficials a escala estatal o autonòmica, així com garantir «dur a terme les mesures oportunes per a l'observança de les regles tradicionals de les diferents confessions relatives a inhumacions, sepultures i rituals funeraris, sempre i quan sigui possible i no atemptin contra la salubritat pública» (2023; 8). Una de les incorporacions del reglament és l'ampliació de l'ús privatiu dels 50 anys als 99 anys des de la data d'emissió del títol de la sepultura en aquells casos on figuri la paraula «a perpetuïtat» (Article 10, 2023). Finalitzat el termini de la vigència, s'inicia el període de caducitat del dret funerari, on la persona titular ha d'optar entre renovar la concessió o renunciar al dret funerari.